

**Mihnea Berindei:
un luptător pentru drepturile omului și democrație
(dezbateri și lansare volum)***

Dezbateri organizată de Grupul pentru Dialog Social, Societatea de Studii Istorice din România, Arhivele Naționale – Iași, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași și „Revista 22”.

Locul desfășurării: Grupul pentru Dialog Social, București.

Data: Vineri, 26 ianuarie 2024, ora 18:00.

Participanți: Gabriela Adameșteanuⁱ, Vlad Alexandrescuⁱⁱ (moderator), Gabriel Andreescuⁱⁱⁱ, Cătălin Botoșineanu^{iv}, Magda Cârneci^v, Mihai Chiper^{vi}, Andrei Cornea^{vii},

* Dezbateri intitulată *Mihnea Berindei: un luptător pentru drepturile omului și democrație* a fost însoțită de lansarea volumului *Colecția Mihnea Berindei. Inventar arhivistic*, Supliment (2022) al „Archiva Moldaviae”, întocmit de Cătălin Botoșineanu. Fragmente din dezbateri au fost publicate în *Evocare. Mihnea Berindei, omul-instituție*, în „Revista 22”, anul XXXV, nr. 3/ 6-19 februarie 2024, p. 10-13. Înregistrarea audio-video poate fi urmărită aici: <https://www.youtube.com/watch?v=LWHkH4GsOgU> (accesată la 15 decembrie 2024). O altă dezbateri, intitulată *Moștenirea unui om bun: Mihnea Berindei*, organizată împreună cu lansarea volumului amintit, a fost organizată la Iași, la 27 noiembrie 2023, de Societatea de Studii Istorice din România, Arhivele Naționale – Iași, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, Centrul de Istorie a Secolului XX și Institutul Cultural Francez; au participat Cătălin Botoșineanu, Alexandru Călinescu, Florin Cîntic, Dorin Dobrințu, Armand Goșu, Vincent Henry și Lucian Leuștean.

ⁱ Scriitoare, jurnalistă și traducătoare, a fost membră a Grupului pentru Dialog Social (1990-2013), redactor-șef al „Revistei 22” (1991-2005).

ⁱⁱ Istoric al ideilor, diplomat, om politic; profesor universitar la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, ambasador al României în Luxemburg (2006-2011), ministru al Culturii (2015-2016), senator USR (2016-2020), președinte al Grupului pentru Dialog Social (din 2024).

ⁱⁱⁱ Disident anticomunist în anii 1980, activist pentru drepturile omului, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social (decembrie 1989), profesor universitar la Facultatea de Științe Politice a Școlii Naționale de Științe Politice și Administrative din București.

^{iv} Istoric, arhivist la Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Iași.

^v Scriitoare și critic de artă, membră fondatoare a Grupului pentru Dialog Social (decembrie 1989), profesor asociat la Universitatea Națională de Arte din București.

^{vi} Istoric, cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română, Filiala Iași.

^{vii} Istoric de artă, traducător, scriitor, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social (decembrie 1989), redactor-șef adjunct al „Revistei 22” (1993-1994), profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității din București.

Dorin Dobrinu^{viii}, Radu Filipescu^{ix}, Armand Goșu^x, Nicolae Manolescu^{xi}, Adrian Niculescu^{xii}, Vasile Popovici^{xiii}, Cristian Preda^{xiv}.

Vlad Alexandrescu: E un moment foarte emoționant astăzi, când evocăm figura lui Mihnea Berindei, cu ocazia apariției unui volum foarte important nu numai prin conținutul lui, dar și prin ceea ce înseamnă el. Sper că în seara asta o să aflăm detalii, o să avem mai multe amănunte despre acest lucru. Mihnea Berindei a fost unul dintre acei oameni fără de care România nu ar fi fost astăzi ceea ce este. A fost unul dintre acei oameni care încă din anii '80, după ce și-a asigurat o carieră științifică ireproșabilă la Paris, la *École des hautes études en sciences sociales* și după aceea la CNRS [*Centre national de la recherche scientifique*], a rămas foarte atent la ceea ce se întâmpla în țară în deceniul anilor '80, în perioada de maximă persecuție și de cult al dictatorului Nicolae Ceaușescu. A fost unul dintre oamenii care a organizat în exil, pe baze democratice – și insist pe acest cuvânt: probabil că lecția cea mai importantă pe care ne-a lăsat-o Mihnea Berindei a fost apărarea drepturilor omului și a democrației, a fost un adevărat democrat în sensul cel mai deplin al acestui cuvânt –, o rezistență a intelectualilor români, francezi, din Franța, în principal, pe care cu talentul și cu abilitatea pe care le-a avut i-a făcut să fie auziți. Avea intrări la principalele ziare franceze de mare tiraj – „Le Monde”, „Libération”, „Le Canard Enchaîné” –, la ziare sau reviste publicate în exil de emigrația românească, astfel încât semnale uneori disperate ale românilor din țară au putut să ajungă în coloanele celor mai răspândite ziare și publicații franceze. A întemeiat și a instituționalizat Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului la Paris, care după aceea s-a afiliat la Liga Internațională a Drepturilor Omului, și a militat

^{viii} Historic, cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română, Filiala Iași.

^{ix} Inginer, inventator, disident anticomunist în anii 1980, închis în 1983-1986 și 1987; membru fondator (decembrie 1989) și președinte al Grupului pentru Dialog Social (1996-2012).

^x Historic, jurnalist, conferențiar universitar la Facultatea de Științe Politice a Universității din București, membru al Grupului pentru Dialog Social (2004-2019), redactor-șef adjunct (2005-2010) și redactor-șef (2012-2014) al „Revistei 22”.

^{xi} n. 1939 – d. 23 martie 2024; critic și istoric literar, profesor universitar, redactor-șef al revistei „România literară” (1990-2024), om politic, președinte al Partidului Alianței Civice (1991-1998), președinte al Uniunii Scriitorilor din România (2005-2024).

^{xii} Historic, conferențiar universitar la Facultatea de Științe Politice a Școlii Naționale de Științe Politice și Administrative din București, vicepreședinte al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc.

^{xiii} Critic și istoric literar, scriitor, profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității de Vest din Timișoara, om politic, diplomat, consul general al României la Marsilia (1998-2002), ambasador în Maroc (2005-2011) și Portugalia (2011-2016).

^{xiv} Politolog, profesor universitar la Facultatea de Științe Politice a Universității din București, membru al Grupului pentru Dialog Social (1995-2009), consilier prezidențial (1999-2000, 2007-2009), om politic, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe (2005-2007), euro-deputat (2009-2019).

întotdeauna pentru o societate democratică, în acele condiții teribile, înfiorătoare în care în România se așternuse pustiul dictaturii.

Probabil că unul dintre momentele care vor fi evocate astă-seară va fi și momentul teribil din primăvara lui 1989, când la Budapesta deja regimul comunist se prăbușea încet-încet și maghiarii au organizat reînhumarea osemintelor lui Imre Nagy¹. Un moment în care intelectuali români și maghiari s-au întâlnit la Budapesta și au semnat o extraordinară declarație de solidaritate și de frățietate împotriva dictaturii.

După Revoluție, chiar în primele zile, cu primul avion, Mihnea a venit la București și a facilitat, a participat la crearea Grupului pentru Dialog Social, unde ne aflăm astăzi. Nu a fost membru propriu-zis al Grupului, pentru că peste tot în activitatea lui a refuzat să se instituționalizeze, să dețină un rol instituțional, dar poate a făcut mult mai mult decât atâta, adică a ajutat din Franța cu contacte, cu resurse, punând la bătaie chiar resurse personale, atât pentru Grupul pentru Dialog Social, cât și pentru „Revista 22”, care îi este foarte îndatorată. Un alt moment important a fost mineriada și în general evenimentele anului 1990, când Mihnea Berindei a fost prezent și a fost un martor și a adus cuvântul intelectualilor români mai departe. Prin tot ceea ce a făcut în anii '90 el a rămas un frate al intelectualilor de la București, un frate care era în același timp departe și aproape. Era departe când trebuia și era aproape când trebuia. O să aflăm astăzi mai multe despre acest traseu.

Din fericire, o bună parte din arhiva lui, colecția personală de documente, biblioteca și lucruri care s-au păstrat în organizarea, în arhivarea în primul rând a lui, după criteriile lui, s-au salvat prin bunele oficii, prin prietenia unor oameni care se află astăzi aici, printre care Armand Goșu și Dorin Dobrinu. O parte din aceste documente, o să aflați imediat, au ajuns la Iași² și au primit o ordine, o catalogare foarte frumoasă la filiala județeană a Arhivelor Naționale ale României din Iași. Pe masă avem un inventar făcut cu acribie, minuțiozitate și cu profesionalism, un inventar foarte detaliat, care nu e doar un inventar, ci și un fel de rezumat al fiecărui document. Aș vrea însă să vă propun pentru această seară următorul parcurs: o să aflăm în primul rând cum au ajuns aceste documente la Iași, care este istoria lor, după aceea o să aflăm cum s-a născut această carte pe care o avem pe masă, ce s-a întâmplat cu documentele odată ce au ajuns la Iași, ce conține volumul pe care îl lansează astăzi coeditorii lui și, după aceea, aș vrea – și vă rog pe toți cei care l-ați cunoscut pe Mihnea Berindei – să vă reamintiți câte ceva despre acest om care ne-a fost foarte aproape și foarte drag.

Această întâlnire se filmează, cu îngăduința dumneavoastră, și se înregistrează. Eu sper că ceea ce veți spune va contribui la ceea ce așteptăm cu toții,

¹ Imre Nagy (1896-1958), activist comunist, a devenit prim-ministru al Ungariei în octombrie 1956, transformându-se în lider al Revoluției maghiare. După capturarea sa de către sovietici, a fost transportat în România și reținut la Snagov; ulterior a fost readus în Ungaria, judecat, condamnat la moarte și executat. A fost reabilitat în 1989.

² Pentru detalii privind această operațiune, vezi Dorin Dobrinu, *De la Paris și Veneția la Iași: biblioteca și arhiva Mihnea Berindei*, în ArchM, vol. IX, 2017, p. 493-509.

adică o biografie intelectuală a acestui om. Aș vrea să dau cuvântul acum lui Armand Goșu, care o să vorbească despre prietenia lui cu Mihnea Berindei, despre cum își închipuia, cum își imagina el, Mihnea Berindei, că aceste documente vor fi păstrate și despre felul în care au putut ajunge în România. Mulțumesc!

Armand Goșu: Mulțumesc mult, Vlad! Vreau să povestesc despre arhivă, ce s-a întâmplat cu aceste documente, pentru că am participat în două rânduri la selectarea acestei părți din arhiva personală a lui Mihnea Berindei. Prima dată am făcut această operațiune în apartamentul lui de la Paris. Evident că a fost o selecție a documentelor. Iar a doua oară când arhiva a ajuns la Veneția. Deci, eu am participat și la pregătirea arhivei pentru a fi pusă în cutii ca să fie trimisă la Veneția și, câteva luni mai târziu, la Veneția, la scoaterea arhivei din cutii, pentru a fi pusă în biroul său, birou pe care nu a mai putut să-l folosească. Erau și foarte multe cărți. În acel moment problema era să selecționăm cărțile de Imperiul Otoman, de Orientul Mijlociu, Iranul, de care se ocupa Vlad³, să le punem undeva în dreapta. Mihnea dorea să reia la Veneția cercetările de istorie a Imperiului Otoman, cercetări de tinerețe care îl consacraseră ca istoric specialist în istoria Imperiului Otoman. Am apucat să mergem de vreo două ori chiar la Arhivele din Veneția, unde îmi arăta: „Uite, aici am stat acum 20 de ani, la masa asta lucram și o să mă întorc aici ca să continui cercetările”. Din păcate, s-a întors doar să viziteze câteva minute sala de lectură a Arhivelor din Veneția și o boală necruțătoare practic i-a stricat acest plan, care era unul foarte important și pentru el personal, pentru că s-ar fi întors profesional de unde începuse și avea nevoie, simțea că are nevoie de liniște și voia să termine ce începuse în anii '70. Era foarte ordonat, toate documentele erau puse în dosare. O parte dintre lucrurile de familie au fost scoase la Paris. De pildă, e o scrisoare de când s-a născut Vlad, pe care n-am regăsit-o mai apoi, o scrisoare a mamei lui, Ioana Berindei⁴. Deci, sunt lucruri pe care sigur le-a scos, el nu spunea că asta o să dispară din arhivă, dar cum stăteam noi întinși în sala lui de studiu, în biblioteca lui la Paris și erau niște dosare, acele scrisori, el le împingea undeva separat, de unde am tras concluzia după aceea, nerevăzându-le, neregăsindu-le în fondul arhivistic, că acele scrisori le-a scos. Iar câteva piese a mai scos și la Veneția, când am ajuns și am organizat acolo arhiva.

Ultima dată când am parcurs acea arhivă, împreună cu Dorin, am luat parte din biblioteca lui și cea mai mare parte a arhivei, le-am urcat în niște bărci și le-am cărat la Mestre, de unde le-am încărcat într-un camion pentru a fi trimise la Iași. Aceea a fost o operațiune destul de dificilă, am stat vreo cinci zile să lucrăm pe bibliotecă și pe arhivă ca să împachetăm, să nu descompletăm

³ Vlad Berindei, fiul lui Mihnea și al Catherinei Berindei.

⁴ Ioana Berindei (1922-2008), născută Hudiță, fiica istoricului și liderului țărănist Ioan Hudiță. A fost căsătorită cu istoricul Dan Berindei, cu care a avut doi copii, Mihnea și Ruxandra, cea din urmă născută în 1951 la închisoarea Văcărești. A fost deținută politic în anii 1950-1953, experiență relatată în volumul Laviniei Betea, *Am făcut Jilava în pantofi de vară. Convorbiri cu Ioana Berindei*, București, Editura Compania, 2006.

anumite colecții. O parte știu că Vlad a zis să le lăsăm acolo pentru că mai avea nevoie de ele pentru ce lucra el pe Iran. Deci, nu e tot, e exact ce a vrut Mihnea Berindei să lase în urmă. Asta e foarte important. El avea un respect teribil pentru document, era istoric până în vârful unghiilor, știa valoarea documentului istoric și nu cred că a lăsat o hârtie în plus sau în minus pentru public. El a știut cu ceva ani înainte că arhiva va ajunge la Iași, a fost decizia lui să ajungă la Iași, la Iași a cerut fondul arhivistic, insistând asupra faptului că el se simțea mai aproape de Moldova, prin bunicul lui, prin Hudiță, și insistând că trebuie să fie la Iași. Și nu ascund, deși Dorin cred că a fost de față la una din discuții, am insistat că totuși București, Academia sau Arhiva Națională sunt mai de interes, un impact mai mare o să aibă arhiva, dacă o lasă la București decât la Iași. E o reușită în primul rând a colegilor de la Iași, a lui Dorin, care s-a ocupat de ducerea arhivei acolo.

Arhiva care a mers la Iași și pe care o vedeți aici e o arhivă personală, dar este și o arhivă științifică destul de bogată, pentru că sunt lucrările de seminar, traducerile din turco-osmană la care lucrase în anii '70 împreună cu profesorul Guboglu⁵. Sunt documente pe care și-ar fi dorit să le publice odată ieșit la pensie, dar n-a mai avut timp să o facă. Deci, e o parte de arhivă academică, de turcolog. Cine se va ocupa de aceste cercetări, să pună în valoare moștenirea osmanistului Mihnea Berindei va avea ceva de lucru, chiar o teză de doctorat merge aici făcută. Și cealaltă parte, cea mai mare parte a arhivei, unde ai Mihnea Berindei omul, unde ai Mihnea Berindei activistul, unde ai Mihnea Berindei politicianul, fără să fie politician. Pentru că avea o capacitate senzațională de a înțelege politica, de a înțelege politica în România, de a înțelege politica peste Prut, în Republica Moldova, de multe ori era cu un pas-doi înaintea contemporanilor lui de la București, care se uitau cu un ochi chiorăș spre el: „Dar ce ai făcut în '89, ce ai făcut la Budapesta sau de ce ne spui că lucrurile nu sunt așa cum credem noi la Chișinău?”. Dar ce era important în tot ce a făcut era ce spunea și Vlad în deschidere, faptul că era unul dintre nu foarte mulții români care, odată ajunși în Occident, pur și simplu procesase foarte bine lumea occidentală, democrația, regulile ei, el metabolizase mai bine decât alții și cred că în asta constă în principal valoarea lui.

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc, Armand! Aș vrea să dau cuvântul acum editorilor volumului, să ne spună în mod mai precis ce conține arhiva și cum e organizat volumul. Și aș vrea să dau cuvântul lui Cătălin Botoșineanu, cel care semnează studiul introductiv și cel care a redactat și inventarul.

Cătălin Botoșineanu: Bună seara, vă mulțumesc! Voi încerca să fiu foarte scurt, vă rog să-mi acceptați un pic emoțiile, pentru că multe dintre numele pe care eu le-am văzut în urmă cu cinci ani, lucrând la inventar, sunt astăzi în sală, profesori, disidenți. Apoi trebuie să înțelegeți că în nordul Moldovei niște tineri,

⁵ Mihail Guboglu (1911-1989), istoric, specializat în istorie turco-osmană, paleografie și relațiile otomanilor cu Principatele nord-dunărene.

mulți tineri au crescut în siajul „Revistei 22”, în anii ’90, de aceea fiind aici prima oară pentru mine este ceva aparte. Vă mulțumim pentru acei ani, ’90-2000, dar și pentru anii de astăzi!

Această arhivă, de fapt colecția Mihnea Berindei – sunt termeni tehnici, însă au în spate o întreagă metodologie de lucru –, ne poate pune pe toți în fața câtorva întrebări, dar cred că cea mai importantă este această întrebare care lipsește din spațiul public românesc: cum ajunge totuși într-o arhivă publică o sumă de documente, că sunt documente ale unor instituții sau sunt documente ale unor persoane private? Este o întrebare cheie, cred, în spațiul românesc. Dovadă că în ultima lună noi ne-am întrebât de ce nu avem acces la cheltuielile prezidențiale efectuate în câteva continente. Sper totuși ca acele documente să rămână în arhiva prezidențială, să nu fie distruse, fiind clasificate. Astăzi în România o parte din aceste documente se mai și distrug. De aceea este o bună întrebare: cum ajung documentele – documentele instituțiilor – în arhive publice? Nu întotdeauna legea salvează aceste aparențe. Legea Arhivelor Naționale nu salvează mai deloc nici astăzi, nici în urmă cu 50 de ani, nici acum 100 de ani. Oamenii au salvat arhivele în România. Deci, este o chestiune foarte personală. Arhivele în România modernă, fie că e vorba de secolul XIX, fie că e secolul XX, ajung în instituții publice, cele care păstrează aceste documente, chiar muzee, pentru că există oameni. Pentru că există arhiviști, muzeografi, oameni pasionați care se ocupă de acele documente sau se interesează de soarta acelor documente. Foarte puține arhive ajung acolo ca urmare a unor prevederi ale legii, în România practic după 30 de ani documentele unor instituții ar trebui să ajungă în arhive publice. Deci, eu astăzi aș putea vedea teoretic ce s-a întâmplat în 1990 la mineriadă la Poliția București, la Președinție, dar nu vedem asta, nu vedem pentru că sunt mai mulți factori. Cred că România trebuie să-și pună această întrebare: cum se formează aceste arhive?

Revenind la cea de-a doua parte a întrebării, cum ajung arhivele unor instituții, dar care nu sunt instituții oficiale, cum ajung în arhivele publice, afirm că Mihnea Berindei a fost o instituție. El a fost o instituție la Paris, pentru că în spatele tuturor acestor eforturi instituționale, a unui ONG în termenii de astăzi, acel Birou pentru Protecția Românilor, apoi Liga, așadar în spatele acestor instituții era Mihnea Berindei. De aceea această arhivă este arhiva exilului românesc de la Paris, este arhiva instituției care se ocupa de exilul românesc de la Paris. Vorbeam, venind astăzi spre București, că Mihnea Berindei s-a extras din această arhivă, omul, persoana, scrisorile personale sunt foarte puține. Asta am aflat târziu. Eu nu l-am cunoscut pe Mihnea Berindei, eu doar l-am văzut de câteva ori, nu-l știam personal. Am fost pus în fața acestei colecții, iar lucrând la ea timp de patru-cinci ani, pe parcursul acestui efort m-am gândit dacă sunt la nivelul lui Mihnea Berindei, dacă voi putea duce acest efort la bun sfârșit. Treceau zile și nu reușeam să inventariez mai mult de un dosar sau două, era enorm de multă informație, foarte multă cantitate, foarte multe persoane, nu știam cine sunt. Trebuie să spun că munca mea a fost ușurată când, într-o scrisoare, am dat peste numele Gabriel. Apoi am aflat că e vorba de domnul Gabriel Andreescu.

Într-o vacanță de vară familia Berindei a plecat, iar domnul Andreescu a fost acolo, în Rue Saint Gilles, nr. 4⁶.

Prima ordonare în mape a documentelor – pentru că o mare parte din arhivă este pusă în mape cumva tematic pe anumite subiecte, pe disidenți, pe subiecte legate de politică internă și internațională – a fost făcută de domnul Andreescu. Este un principiu internațional în arhivistică: respectul față de creatorul fondului. Practic, eu nu am voie să intervin sau, cel puțin, profesia mă obligă să respect creatorul, pentru că inclusiv ordinea pe care a lăsat-o Mihnea Berindei spune ceva despre el, despre modul în care a gândit el arhiva. De aceea, practic, este o arhivă pe care eu nu am făcut decât să încerc să o rezum. Mi-am dat seama că este imposibil să descriu act cu act; sunt foarte multe scrisori, sunt foarte multe documente. De aceea a trebuit să găsesc un sistem prin care să fac posibilă lectura acestei arhive, să ajut pe cineva care va dori să o cerceteze. A fost o muncă grea.

La Iași – că tot este anul Virgil Ierunca-Monica Lovinescu⁷ – se află scrisorile lui Virgil Ierunca către Mircea Eliade⁸, începând cu sfârșitul anilor '40 până în 1986. Mi-am dat seama, după doi ani, că trebuie cumva să institui un criteriu de ordonare în această arhivă. De aceea am gândit o primă parte: arhiva exilului românesc, cea mai importantă și densă, peste 800 de dosare; apoi arhiva turcologului Mihnea Berindei, arhiva istoricului Berindei, cel care corespunde cu toate instituțiile care aveau o catedră de istorie a Europei de Est, istorie turco-osmană; iar partea a patra este cea legată de această arhivă pe care Mihnea a primit-o de la Virgil Ierunca. Nu este doar arhiva Ierunca; este și arhiva, să spunem, a mișcării de stânga înainte de Primul Război Mondial, din interbelic, pe care Mihnea Berindei o avea tocmai de la Virgil Ierunca.

Pentru Iași, pentru Arhivele Naționale, este deja un titlu de glorie faptul că avem aceste arhive. Vreau să reiau ideea că arhivele acestor instituții sau arhivele marilor personalități sunt rezultatul unei lupte pentru a fi aduse în spațiul public. Aceste arhive nu ajung pentru că există o lege sau pentru că sunt instituții interesate. Aceste arhive au fost salvate de oameni. Iar în cazul de față, colecția Mihnea Berindei i se datorează lui Dorin Dobrinu și lui Armand Goșu, ei sunt cei care au făcut posibil ca această arhivă, de la Paris și Veneția, să ajungă în România, să ajungă în fața noastră.

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc și eu! Da, ați deschis un capitol dureros, și anume ce se întâmplă cu arhivele instituțiilor, ce se întâmplă cu arhivele exilului. Ce se întâmplă cu arhiva La Maison Roumaine⁹, care a funcționat ani de

⁶ Adresa de la Paris a locuinței soților Mihnea și Catherine Berindei.

⁷ Virgil Ierunca (1920-2007) și Monica Lovinescu (1923-2008), critici literari și esești. Stabiliți în Franța în 1947, au devenit unii dintre cei mai cunoscuți critici la adresa regimului comunist din România; redactori la Radiodifuziunea franceză, apoi colaboratori ai postului Radio Europa Liberă.

⁸ Mircea Eliade (1907-1986), istoric al religiilor, scriitor, implicat în Mișcarea Legionară, atașat cultural la Legația României la Londra (1940-1941) și consilier la cea din Lisabona (1941-1944), exilat după 1944, profesor la Universitatea din Chicago (1956-1986).

⁹ La Maison Roumaine, asociație a exilului românesc din Franța, înființată în 1982.

zile la Paris? Am fost și eu acolo, ca student, în anii '90. Era Alexandru Ghika¹⁰ care se ocupa de asta. Ce se întâmplă cu arhiva Bibliotecii Române de la Freiburg¹¹? Am fost și acolo, când eram în Luxemburg, și am văzut etaje întregi de documente și cărți adunate laolaltă, care nu urmau să aibă o soartă certă. Și da, aveți dreptate: în România, arhivele sunt foarte neglijate și nu există o conștiință a colectării documentelor, a memoriei, de fapt a păstrării memoriei. De aceea și interesul de astăzi, cu care recitim jurnale sau corespondență din anii '80 – de curând a apărut jurnalul Anei Blandiana din '88-'89¹² – și redescoperim, re trăim această perioadă pe care am trăit-o atunci, cu mare mirare, fiindcă, deși e o perioadă la care am asistat, documentele care au rămas de atunci sunt foarte puține.

Aș vrea să dau cuvântul domnului Chiper, care s-a ocupat, de asemenea, de acest volum.

Mihai Chiper: Vă mulțumesc! Aș începe prin a relua o idee pe care colegul Cătălin Botoșineanu a lansat-o la final și asupra căreia a insistat mai mult: aceea că arhivele sunt salvate de oameni. Sunt salvate de cercetători, de pasiunea cercetătorilor, care dezvoltă un adevărat atașament emoțional față de documente și față de oamenii care trăiesc prin ele, prin mărturiile lăsate. Eu nu l-am cunoscut pe Mihnea Berindei în timpul vieții. L-am audiat, l-am urmărit, dar nu am avut acest privilegiu. L-am descoperit în ultima fază. Am aflat amănunte biografice pe care nu le știam și, pe măsură ce înaintam în acest proiect, unde a trebuit să insist foarte mult asupra corelărilor de date, am simțit că nu citesc o arhivă, ci un jurnal al multora dintre cei care mai trăiesc. Practic, aici se regăsesc fragmente din viața unor contemporani, care pot fi integrate foarte ușor într-un documentar despre zilele noastre, în care momente puțin cunoscute pot fi aduse publicului larg. Eu am fost strivit de această responsabilitate. Nici nu vreau să mă gândesc ce a fost în mintea lui Cătălin, în sufletul lui, care a trebuit să facă toată munca de inventariere, să descopere și să pună în valoare fiecare informație din fiecare dosar, pentru că în fiecare rezumat de aici se ascunde un cârlig – un cârlig către un episod de viață, un cârlig către un episod de istorie contemporană așa spune.

Ce relevanță va avea acest volum pe viitor? Între 27 noiembrie 2023, când a avut lansarea volumului la Iași, și ziua de astăzi s-a întâmplat ceva la care cred că ar trebui să reflectăm mai mult. Au apărut rezultatele pe piață ale unui sondaj INSCOP, în care pentru prima oară, din câte știu eu, apare următoarea informație: după 30 și ceva de ani de la momentul '89, mai mulți români privesc în mod pozitiv regimul comunist decât cei care îl condamnă. Ar trebui să ne întrebăm și să medităm mai mult de ce se întâmplă acest lucru? Cred că la o primă vedere

¹⁰ Alexandru Ghika (?-2001), co-fondator (1982) și președinte (1987-2001) al asociației „La Maison Roumaine”.

¹¹ Biblioteca Română din Freiburg a fost înființată în 1949 de exilați români, iar din 1959 a funcționat și ca institut de cercetare.

¹² Ana Blandiana, *Mai-mult-ca-trecutul. Jurnal, 31 august 1988 – 12 decembrie 1989*, București, Editura Humanitas, 2023.

sunt multe cauze, însă una dintre cele mai importante ar fi cea legată de dispariția antreprenorilor, agenților memoriei anticomuniste. Cred că dacă Mihnea Berindei ar fi fost încă activ în spațiul public, ar fi fost poate mai multă reacție, mai multă meditație asupra acestui moment. De ce retorica, narativul public nostalgic pentru comunism a reușit să prevaleze în spațiul public de astăzi? Poate că este nevoie de un nou impuls, de un nou proiect de tip Mihnea Berindei, de reconstrucție democratică, liberală a României într-un moment care se anunță foarte delicat și în care ascensiunea extremelor, populismelor e ca niciodată mai periculoasă. Mihnea Berindei cu siguranță ar fi găsit, din ceea ce îmi dau seama aici, canalele, metodele, oamenii prin care să se reacționeze, să se discute într-o altă manieră situația de astăzi. Vă mulțumesc!

Vlad Alexandrescu: Vă mulțumesc și eu! Da, într-adevăr, poate e mai actual ca niciodată acest apel la democrație și la caracterul democratic, de fapt, al acțiunii lui Mihnea Berindei. La moartea lui, în iunie 2016, „Revista 22” a publicat un număr memorial¹³, la fel și „România literară”¹⁴ și „Observator Cultural”¹⁵. A fost nu doar un omagiu, a fost un strigăt de fapt al intelectualilor români care s-au simțit, cumva, lăsați singuri. Și iată-ne astăzi în fața unor provocări tot atât de importante, cu toate că au trecut aproape 10 ani.

O să dau cuvântul domnului Dorin Dobrinu, care a scris și cuvântul-înainte în această carte și care face parte dintre prietenii lui Mihnea Berindei. Este, totodată, unul dintre artizanii aducerii în țară a acestor documente. A participat, alături de Mihnea Berindei și de Armand Goșu, la realizarea *Raportului* prezidențial pentru analiza comunismului¹⁶ și care nu s-a mărginit doar la semnarea sau la redactarea acestuia, ci a dus mai departe această muncă, editând trei volume – dacă nu mă înșel, un al patrulea așteaptă să vadă lumina tiparului – de documente despre istoria comunismului¹⁷.

¹³ Sub titlul general *In memoriam Mihnea Berindei*, în „Revista 22”, nr. 25/21-27 iunie 2016, p. 1, 6-8, au fost publicate texte semnate de: Armand Goșu (*Mihnea Berindei: „gratuitate” și „excepțională dăruire”*, p. 6), Rodica Palade (*Mihnea*, p. 7), Kanji Tsushima (*Mihnea a fost un om mare de trestie*, p. 8) și Dorin Dobrinu (*Un osmanist între contemporanești*, p. 8). Vezi și Adrian Niculescu, *S-a stins din viață Mihnea Berindei, cel mai bun om al fostului Exil românesc*, în „Revista 22”, nr. 26/28 iunie 2016.

¹⁴ Vezi Dorin Dobrinu, *O viață sub semnul dăruirii: Mihnea Berindei*, în „România literară”, nr. 27/1 iulie 2016, p. 3; Gheorghe Gorun, *Gânduri despre Mihnea Berindei, marele generos și risipitor de sine*, în „România literară”, nr. 28/2020; Nicolae Manolescu, *Mihnea Berindei: o evocare*, în „România literară”, nr. 27-28/2021.

¹⁵ Vezi Gabriel Andreescu, *Mihnea Berindei. Viața unui om bun*, în „Observator Cultural”, nr. 828, 24 iunie 2016.

¹⁶ *Raport final* al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, București, Monitorul Oficial, 2006. Ulterior, *Raportul final* a apărut într-o ediție revăzută și îmbunătățită, Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (editori), București, Editura Humanitas, 2007.

¹⁷ Mihnea Berindei, Dorin Dobrinu, Armand Goșu (editori), *Istoria comunismului din România*, vol. I, *Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009; vol. II, *Documente Nicolae Ceaușescu (1965-1971)*, Iași, Editura Polirom, 2012; vol. III, *Documente Nicolae Ceaușescu (1972-1975)*, Iași, Editura Polirom, 2016.

Dorin Dobrinu: Mulțumesc! Mă bucur că sunt aici. În același timp, mi-am adus aminte de mai multe momente în care am fost aici împreună cu Mihnea Berindei. Un moment s-a petrecut acum șapte ani, când am lansat cel de-al treilea volum din *Istoria comunismului din România*, care cuprinde documente ce acoperă câțiva ani din anii '70. Am făcut lansarea în lipsa lui Mihnea, pentru că plecase dintre noi în iunie 2016. Cred că tot aici l-am și cunoscut pe Mihnea. Mă refer la momentul iunie 2006, când Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste¹⁸ s-a reunit în această sală. A fost una dintre ședințe – cred că a doua. Erau prezenți membrii și experții comisiei prezidate de Vladimir Tismăneanu. Eu am făcut parte din această comisie ca expert. Mai sunt în această sală câțiva membri și experți ai Comisiei – Radu Filipescu, Armand Goșu și Nicolae Manolescu. Mulți dintre oamenii care au făcut parte din acea comisie nu mai sunt astăzi printre noi; alții sunt risipiți în România sau în lumea largă.

Îl știam pe Mihnea din anumite luări de poziție; știam și partea pro, și partea contra. L-am cunoscut bine însă pe Mihnea Berindei în toamna lui 2006, când am lucrat împreună nu doar la redactarea propriilor noastre texte pentru *Raportul final* al CPADCR – texte asumate colectiv, nu individual –, ci și la editarea volumului în varianta care a fost asumată la 18 decembrie 2006, în Parlamentul României, de președintele de atunci, Traian Băsescu¹⁹. Relația mea cu Mihnea Berindei a devenit foarte strânsă. Aveam o relație mai veche de prietenie cu Armand Goșu. În perioada următoare, ne-am asumat, în trei, editarea unui volum de documente care trebuia să fie anexă la *Raportul final*. Dintr-un volum aveau să se facă mai multe, proiect care ne-a ocupat o parte importantă din timpul nostru.

O să spun câteva lucruri despre Mihnea Berindei din punct de vedere profesional, pentru că asta a fost prima dimensiune pe care am cunoscut-o. Mihnea Berindei era un om foarte riguros, foarte atent, care se mișca foarte bine nu doar în ceea ce mi-am dat seama a fi punctul lui forte inițial, și anume studiile de osmanistică, dar înțelegea foarte bine și ceea ce se întâmplase în România ceaușistă. M-a impresionat foarte mult faptul că era un om foarte măsurat, era foarte atent, cântărea fiecare cuvânt. Mi se părea inițial că scrie extrem de greu și el accepta că scrie greu, dar scria extrem de măsurat. Relația noastră în anii următori a fost, cum spuneam, de prietenie.

¹⁸ Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România a fost constituită în aprilie 2006, prin decizia președintelui României, Traian Băsescu, și prezidată de Vladimir Tismăneanu, profesor la University of Maryland, Statele Unite ale Americii. Comisia a avut 18 membri, 20 de experți și 12 colaboratori, care au produs un *Raport final*, veritabil tratat privind istoria comunismului românesc. Concluziile *Raportului* au fost prezentate de președintele statului în fața camerelor reunite ale Parlamentului României, la 18 decembrie 2006. Regimul comunist din România a fost declarat oficial „ilegitim și criminal”.

¹⁹ Traian Băsescu, ofițer de marină comercială, om politic, deputat (1992-2000), ministru al Transporturilor (1991-1992, 1996-2000), primar al municipiului București (2000-2004), președinte al Partidului Democrat (2001-2004) și al Partidului Mișcarea Populară (2016-2018), președinte al României (2004-2009, 2009-2014), senator (2016-2019), europarlamentar (2019-2024).

Am editat împreună acele volume de documente. Și nu am cunoscut doar un profesionist. Am cunoscut un om. Voiam să fug de emoții, dar îmi aduc aminte că am pățit același lucru în decembrie 2016, când am lansat ultimul volum de documente tot în această sală. Această relație a fost una strânsă, nu era una ocazională, nu ne întâlneam o dată pe an și scoteam un volum. Noi – Mihnea, Armand și cu mine – am stat efectiv alături luni de zile. În perioada în care eu lucram într-o instituție din București, ne întâlneam de obicei în *weekend* sau după-amiezile. Pe urmă, după ce m-am întors la Iași, am revenit în București pentru expediții de două săptămâni, o lună și am continuat să lucrăm împreună la acest proiect editorial.

Vreau să ajung la arhivă. În 2010, când eram la Arhivele Naționale, aici în București, am discutat cu Mihnea problema unei arhive importante pentru el, pentru exilul românesc democratic de la Paris și pentru noi. Mă refer la arhiva Virgil Ierunca – Monica Lovinescu. L-am convins atunci să dea acea arhivă, să o doneze Arhivelor Naționale ale României, am insistat asupra clauzelor, că trebuie să fie inventariată, pusă în cercetare fără restricții, doar cu respectarea integrității fizice a documentelor. Acea arhivă a venit în România cu sprijinul unor oameni care erau în diverse instituții românești, Teodor Baconski la Ministerul de Externe, Alexandru Gussi la Administrația Prezidențială, Armand Goșu, cred că au mai fost și alți oameni. A venit atunci și un fond de carte prin domnul Nicolae Manolescu.

În 2013, pentru că Mihnea Berindei ieșea la pensie și se muta de la Paris la Veneția, l-am convins, am insistat destul de mult, să dea arhiva lui – o parte – și să constituim un fond la Iași. Am făcut-o din două motive foarte clare: pentru a o pune mai bine în valoare și pentru că voiam să existe o deschidere mai mare pentru studiile de istorie a comunismului la Iași. De altminteri, el acceptase în 2011 să vină la Iași și să țină câteva cursuri cu masteranzii de la masteratul de Istorie a comunismului din România. Tot atunci a susținut o conferință. În revista „Archiva Moldaviae”, de care Mihnea a fost legat, se află probabil cea mai amplă relatare pe care el a lăsat-o despre exilul românesc la Paris; în 2016 am transcris, editat și publicat acea conferință. În 2016, după ce Mihnea s-a pierdut, am avut discuții cu soția lui, Catherine Berindei, inițiativa a venit în primul rând de la ea, dar am și insistat să predea arhiva la Iași, constituind un fond, o colecție cu numele creatorului. După cum spuneam, la Iași ajunseseră deja niște dosare în 2013.

Mihnea Berindei, deși înțelegea foarte bine ce înseamnă documentul și avea grijă față de document, avea un dezinteres – care pe mine uneori mă deranja, pentru că mi se părea oarecum nedrept față de propriul efort – de a fi el însuși în prim-plan. Pentru că era un om foarte modest. Mulți de aici l-ați știut cu mult înaintea mea, fie pentru că ați avut o legătură indirectă în anii '80, când a intervenit pentru dumneavoastră, fie pentru că ați fost alături în anii '90-2000. Am insistat de multe ori eu însumi – o făcuse Armand înaintea mea, au făcut-o și alți oameni, inclusiv din GDS – să accepte să-și povestească viața, adică, dacă nu voia s-o scrie, atunci s-o spună. A refuzat de fiecare dată.

Un alt element pentru aducerea arhivei la Iași a fost și posibilitatea de a ști, de a fi siguri că se inventariază și se pune în cercetare, pentru că – o spun aici, am mai spus-o în cercuri de prieteni – a fost și ambiția mea și a lui Armand să nu lăsăm o bătaie a memoriei să se piardă. Noi avem o mulțime de exemple în România, iar istoria umanității e plină și ea de nenumărate exemple în care memoria unor oameni, comunități, popoare, națiuni pur și simplu a fost rasă. Asta n-a fost numai de la romani; a fost și se întâlnește și la populațiile din Americi, Africa și așa mai departe, dar se întâmplă și în contemporanitate. A fost, repet, ambiția noastră de a face ca memoria exilului românesc să se păstreze, dar să se păstreze și memoria lui Mihnea Berindei, pentru că omul acesta a depus un efort uriaș pentru a strânge și a tezauriza această arhivă. Pentru că arhiva lui, cum spunea Cătălin Botoșineanu, conține foarte puține referințe, aproape nimic despre omul Mihnea Berindei; în schimb, conține enorm despre mulți, despre mulți dintre dumneavoastră, cei de aici, despre mulți dintre cei care nu mai sunt, în general despre oamenii care nu au chip, dar fac parte dintr-o comunitate. De aceea, această arhivă era important să fie salvată și a fost salvată prin aducerea ei la Iași, unde a fost inventariată printr-un efort enorm depus de Cătălin Botoșineanu, presat mai mereu de mine, este adevărat, și pe urmă prin munca foarte atentă, migăloasă de editare a lui Mihai Chiper, care este un om modest și foarte apropiat, foarte empatic față de toate aceste lucruri.

Vreau să mai spun că această arhivă are, de fapt, în spate și foarte mulți oameni care s-au bucurat de aducerea ei, au oferit sprijin moral, unii și sprijin material, pentru că, la bază, este o întreprindere privată. Este inițiativa unor prieteni de a aduce această arhivă, care au pus uneori și resursele lor modeste, atâtea câte erau, dar și încercarea și, în cele din urmă, reușita lor de a colecta resurse de la entități private. Cineva a plătit benzina, cineva a plătit cazarea, chestiuni de genul acesta. În plus, trebuie s-o spun, institutul la care eu lucrez, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, prin Filiala Iași a Academiei Române, a susținut transportul cu un tir de la Veneția, de pe Terraferma, până la Iași. Unii oameni care s-au bucurat de această inițiativă și ne-au susținut moral sunt inclusiv în această sală, Nicolae Manolescu, Gabriel Andreescu și Radu Filipescu; o amintesc și pe Rodica Palade²⁰.

Așa că eu mă bucur că, în această seară, putem să prezentăm aici un fond arhivistic care este deschis publicului. În primul rând, el este esențial pentru reconstituirea atelierului de lucru al turcologului, osmanistului Mihnea Berindei. După aceea, este foarte important, în special, pentru exilul românesc; din 1.100 și ceva de dosare, 800 și ceva privesc exilul. În al treilea rând, este vorba de un fragment, din câte intuim, din corespondența pe care Virgil Ierunca a avut-o cu Mircea Eliade. Iar în al patrulea rând, o secțiune, amintită de Cătălin Botoșineanu, reprezintă un fragment din ceea ce numim astăzi presa românească de stânga democratică, cu puțin timp înainte de Primul Război Mondial și puțin după acesta.

²⁰ Rodica Palade, scriitoare, jurnalistă, redactor-șef adjunct (1992-2005) și redactor-șef (2005-2012) al „Revistei 22”, membră a Grupului pentru Dialog Social.

Nu e o secțiune mare, dar e importantă. Intuiția mea e că este vorba de ceva moștenit de Ierunca, pentru că el a fost inițial un om de stânga, după cum știți.

Mulțumesc că suntem aici în această seară! Mărturisesc că am și eu o așteptare. Sunt aici atâția oameni care l-au cunoscut pe Mihnea, care au fost foarte apropiați de el, unii având o relație cu el din anii '80 și i-au fost alături până târziu, când el s-a stins, și care au atâtea de povestit. Mulțumesc!

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc foarte mult domnule Dobrinca! Ați subliniat foarte bine legătura dintre memorie și prezent, dintre documente și solidaritatea oamenilor în vremuri grele. Aș vrea să detaliez un episod și, cu asta, să începem câte ceva din evocarea vieții și împrejurărilor în care Mihnea Berindei și-a desfășurat activitatea. Și anume această întâlnire a intelectualilor români și maghiari la Budapesta, în primăvara lui 1989, când în România epoca Ceaușescu era la apogeu și când a avut loc această reînnoire a lui Imre Nagy, prilej cu care au venit la Budapesta, tolerați de regimul comunist, în văzul regimului comunist în decrepitudine, oameni politici maghiari din perioada interbelică, oameni care reprezentau echivalentul Partidului Național Țărănesc din Ungaria, bătrâni care plângeau la mormânt, o ambianță extraordinară de reconciliere a intelectualității maghiare, la care au participat și intelectuali români, era Mihnea Berindei, era Ion Vianu²¹, și s-a semnat această declarație de solidaritate între români și unguri și în același timp de protest împotriva dictaturii. Acest eveniment și această declarație, care au fost transmise la Europa Liberă, au infuriat foarte tare Securitatea ceaușistă. Aici, permiteți-mi să vă spun o amintire personală. Noi eram la București. Familia mea avea unul dintre prietenii tatei²², Emilian Popescu²³, care era fost arheolog la Institutul de Arheologie, după aceea profesor de bizantinologie la Institutul Teologic, și care venea la noi în casă din când în când. Noi mai foloseam, mai utilizam ocaziile când persoane se duceau să-l vadă pe unchiul meu, Ion Vianu, și îi încredințam scrisori sau mesaje; de aceea, Emilian Popescu s-a dus să-l vadă pe Ion Vianu în Elveția, în orașelul mic în care locuia și unde a fost foarte bine întâmpinat încă de la gară și dus acasă, în vizită. Pe drumul către apartament, de la gară, care trecea pe sub un pod de cale ferată, Emilian Popescu i-a spus lui Ion Vianu: „Uite, aici, sub acest pod, tu ai putea fi asasinat”. „De ce aș putea fi asasinat?” „Pentru că ai semnat declarația cu ungurii.” După aceea, acum câțiva ani, consultând arhivele CNSAS, am văzut că Emilian Popescu avea numele de cod „Decebal” și că era în serviciul Securității. În același timp, Mihnea Berindei primea o scrisoare de la tatăl lui,

²¹ Ion Vianu (1934-2024), psihiatru, scriitor și disident anticomunist în anii 1970. A emigrat în Elveția în 1977, însă a continuat să se implice în apărarea drepturilor omului din România, în special împotriva folosirii psihiatriei de către regimul comunist ca armă pentru reducerea la tăcere a opozițiilor politici.

²² Petre Alexandrescu (1930-2009), arheolog și istoric, specializat în istorie antică și arheologie clasică, cercetător (din 1952) și director al Institutului de Arheologie din București.

²³ Emilian Popescu (1928-2020), arheolog, istoric și teolog, cercetător la Institutul de Arheologie din București (1952-1977) și profesor la Institutul Teologic Universitar din București, devenit apoi Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București (1978-2020).

Dan Berindei²⁴, care-l acuza de trădare: „Te-ai dat cu ungurii!”. Iată cum a putut Mihnea Berindei și cum au putut câțiva intelectuali să se opună dictaturii prin crearea unor solidarități, a unor rețele de oameni care arătau voința de a trece dincolo de dictatură, dincolo de opresiune, de a ajunge către o societate democratică. Și, de aceea, cred și eu că există o mare legătură între documente și acțiune, între documente și solidaritatea împotriva barbariei, împotriva dictaturii și împotriva rinocerizării ca fenomen de societate și aici [uitându-se spre Mihai Chiper] v-aș da dreptate în ceea ce privește tendințele actuale.

Aș vrea, dacă sunteți de acord acuma, sunteți atâția în această seară care l-ați cunoscut și ați stat de vorbă cu el și ați putea să evocați evenimente, împrejurări, povești, momente deosebite pe care le-ați petrecut împreună cu el sau care au însemnat ceva și pentru dumneavoastră, și pentru el. Discuția e deschisă, vă rog să vă înscrieți.

Andrei Cornea: Am să deschid eu și am să sparg gheața. Vreau să evoc două lucruri despre Mihnea Berindei. În primul rând, suntem aici, la Grupul pentru Dialog Social, și merită spus – de fapt, a spus și Vlad mai înainte, dar merită să repetăm – că, într-un fel sau în altul, sau în mare măsură, GDS-ul e o inițiativă a lui Mihnea Berindei. Îmi amintesc că trebuie să fi fost 26, 27 sau 28 decembrie 1989, când ne regăseam în casa lui Andrei Pleșu²⁵, de lângă Palatul Victoria, și acolo eram câțiva. Printre noi era Mihnea Berindei, care tocmai descinsese. Nu-l cunoscusem, evident, dar auzisem ceva la Europa Liberă. Cred că era și Magda [Cârneli] și eram complet zăpăciți; era un moment de nebunie generală, cum poate vă amintiți unii dintre voi. Și Mihnea era foarte hotărât, foarte clar; era singurul care avea claritate în momentul ăla. Noi eram complet confuzați și ne-a spus: „Uite, faceți asta, trebuie să faceți un grup, să susțineți valorile democrației” etc. În fine, ne-a capacitat, să spunem așa, și, sigur, lucrurile după aia au mers. El a continuat să rămână în legătură cu noi, cu Grupul și cu „Revista 22”, în anii '90 în special. Venea adesea. Gabriela Adameșteanu și Rodica Palade conduceau revista și adesea ne întâlneau cu Mihnea, care venea repede prin România, făcea ceva, după aia dispărea. Se ducea undeva în Albania sau Macedonia, sau în Croația, să susțină democrația acolo și nu știu cum se făcea că pierdea tot timpul; cei pe care-i susținea el pierdeau alegerile în mod sistematic, dar el își făcea datoria. (Râsete.)

Și mai vreau să spun ceva, săptămânile trecute am căutat ceva în arhiva „Revistei 22”, prin anii '90, și, ce să vezi, am găsit acolo urmele și reacțiile revistei la o campanie de presă împotriva lui Mihnea Berindei. De unde venită?

²⁴ Dan Berindei (1923-2021), istoric, cercetător la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice (1948-1952) și Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (1955-1990), membru titular al Academiei Române (din 1992).

²⁵ Andrei Pleșu, istoric de artă, scriitor, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social (31 decembrie 1989), în 1993 a înființat revista „Dilema” (ulterior „Dilema Veche”), iar în 1994 a fondat New Europe College; ministru al Culturii (decembrie 1989-1991) și al Afacerilor Externe (1997-1999), membru în Colegiul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (2000-2004).

Nu de la Iliescu, nu. De la prieteni, aliați din Convenția Democrată²⁶, oameni apropiați de țărâniști, de liberali. Mă bucur că e domnul Nicolae Manolescu aici, pentru că asta era acuza: că Mihnea Berindei trage Partidul Alianței Civice, de care era apropiat, spre socialism sau spre neocomunism, vă amintiți. Realitatea e că Mihnea stabilea legături cu partidele și cu presa din Franța și erau importante acele legături și, sigur, că avea legături și cu deputați francezi socialiști, Partidul Socialist fiind unul democratic, care, prin Mitterrand²⁷, avusese un rol important în critica și în discreditarea regimului comunist. Era o campanie furibundă. Și noi eram cam amestecați. În revistă erau articole de apărare a lui Mihnea, chiar și eu am scris unul – mi l-am regăsit – și mai erau și altele. Și mi-am dat seama atunci că, până la urmă, e și asta un fapt: oamenii care au un rol important într-un anumit moment au mulți dușmani, au mulți inamici, și după asta se măsoară și rolul lor. Mulțumesc!

Nicolae Manolescu: [Mihnea Berindei] A avut mulți dușmani, dar a avut și prieteni. La urma urmelor, spunea domnul Vlad Alexandrescu că toată povestea asta de acuma, cu tot ce s-a tipărit, este făcută nu de instituții ale statului român, e făcută de prietenii lui, de fapt, și de cei care au crezut în el. Eu am bucuria să-mi aduc aminte că mă număr printre prietenii lui și el printre prietenii mei, poate cel mai bun prieten pe care l-am avut în ultimii 30 de ani. Dumnezeu! Cu toate că era mai tânăr decât mine. De altfel, lucrul ăsta a devenit tot mai ușor, adică, de la o vreme încoace, ca prietenii mei să fie mai tineri decât mine. Pot să vă spun multe lucruri despre el și ca om – nu am un mare simț de observație al oamenilor, prefer să mă refer la cărți –, dar pot să vă spun ceea ce bănuiesc că aproape toți de aici știți: Mihnea avea cultul prieteniei. Rar am cunoscut, zic rar, poate niciodată n-am cunoscut un om care să aibă cultul prieteniei în măsura în care îl avea Mihnea. Mihnea era, pe de altă parte, extrem de devotat, dacă ținea la cineva, dacă îl prețuia, dacă i se părea că merită să aibă pe cineva în preajmă, i se devota pentru totdeauna. Eu știu cât a suferit atunci când s-a despărțit de prieteni foarte buni ai lui. Nu spun cine, mai ales aici. A suferit ca un câine, pentru că l-au acuzat de diferite lucruri departe de a fi reale, să spun așa, dar a suferit îngrozitor. Nu s-a împăcat niciodată, nici măcar n-a vrut să răspundă printr-o scrisoare acuzațiilor, a răspuns Catherine [Berindei], care era mai aprigă. Mihnea, nu.

Avea dreptate cineva care spunea că Mihnea era un om discret, nu voia să se știe viața lui. Da, scrisorile, multele scrisori pe care le știm. De la tatăl lui a primit trei scrisori, nu una, trei. Unde sunt? Poate Catherine să știe.

²⁶ Convenția Democrată Română a fost o alianță politică și electorală, înființată în 1991, aflată în opoziție față de Frontul Salvării Naționale, care conducea țara din decembrie 1989. Alianța s-a clasat pe primul loc la alegerile parlamentare din 1996, iar candidatul său, Emil Constantinescu, a câștigat alegerile prezidențiale. Convenția Democrată Română a guvernat împreună cu Uniunea Social Democrată și Uniunea Democrată Maghiară din România în perioada 1996-2000.

²⁷ François Mitterrand (1916-1996), deputat (1946-1958), ministru în mai multe rânduri (între anii 1947 și 1957), prim-secretar al Partidului Socialist Francez (1971-1981), președinte al Franței (1981-1995).

Dorin Dobrinu, Cătălin Botoșineanu: Una este la Iași [în colecția Mihnea Berindei].

Nicolae Manolescu: Una. Da, sunt trei, de fapt. Sunt trei scrisori, absolut îngrozitoare toate, îngrozitoare și de o sinceritate bulversantă, adică „nenorocești cariera profesională”, zicea domnul Dan Berindei. Mă rog, problemele lui de familie. I-am cunoscut toată familia lui Mihnea, pe toți, cu excepția tatălui, care, până la urmă, și-a dezmoștenit nepotul. A dat Academiei [Române] dreptul de a se ocupa de asta; nu s-a făcut, dar nici familiei nu i-a revenit nimic până în acest moment. A fost îngrozitor. Eu știu că am discutat cu el, am discutat cu președintele Academiei, le-am spus că nu e legal ce a făcut. Degeaba. N-a avut niciun scrupul, n-a avut niciodată.

Mihnea venea la București, stătea pe unde apuca, în perioada în care a lucrat la cele trei volume de documente a profitat mai întâi de tot felul de locuințe, inclusiv de casa lui Ceaușescu, pe unde l-au plasat, iată, Șerban Mihăilescu²⁸ și alții. A stat la Armand, când soția lui Armand era nu știu pe unde plecată, a stat și la mine, a stat în multe foarte multe locuri, plătindu-și drumurile și plătindu-și pur și simplu șederea, pentru că trebuia să și mănânce, Mihnea fiind un om sărac, credeți-mă. Am fost la multe case din Paris, în special ale unor români de acolo care au fost amestecați mai mult sau mai puțin în momentele de după revoluție. O, Doamne!, ce case am văzut în arondismentul 16, foarte cunoscut la data aceea! Și sprijinea pe tot felul de oameni de acolo și de aici. Mihnea stătea în apartamentul pe care-l știe toată lumea, niște cămăruțe. Dacă eu aș fi avut gabaritul unui fost student de al meu și coleg de critică literară, probabil că nu puteam să încap nici pe ușa de la baie, nici pe ușa de la dormitor. Acolo am fost, am stat la el. Stătea cu chirie, evident.

Un om extrem de modest. El, de fapt, nu voia nimic pentru el. A adus de la diverse bănci cu care avea el relații, în Elveția bunăoară, sume importante de bani pentru partide, pe care nu îi putea da direct: „Uite, ține niște bani”, lucrurile nu se făceau așa. A organizat, cum probabil știți cei mai mulți, o mulțime de seminarii, de colocvii, de cursuri de pregătire. Eu i-am trimis trei candidați la primărie din partea PAC-ului²⁹, la Paris, la primăria lui Sarkozy³⁰, la Neuilly, unde au stat două săptămâni acolo și au venit și au făcut o mare instruire aici cu candidații mei la Ceramică, la Sinaia; mari personalități, era Alexandru Dabija³¹, regizorul, între ei, adică nu oarecare adunați. Și care, cu toată seriozitatea, îl văd

²⁸ Șerban Mihăilescu, om politic, membru al PDSR/PSD, apoi al UNPR, parlamentar în mai multe legislaturi între 1996 și 2016, ministru coordonator al Secretariatului General al Guvernului României (2000-2003). A fost prezent la dezbaterile în memoria lui Mihnea Berindei, organizată de GDS, 26 ianuarie 2024.

²⁹ Partidul Alianța Civică a existat în perioada 1991-1998; președinte a fost Nicolae Manolescu.

³⁰ Nicolas Sarkozy, om politic, primar al orașului Neuilly-sur-Seine (1983-2002), ministru în diferite guverne franceze (1993-1995, 2004-2007), președinte al partidului Union pour un Mouvement Populaire (UMP) (2004-2007), președinte al Franței (2007-2012).

³¹ Alexandru Dabija, regizor de teatru și actor, director al Teatrului Odeon din București (1991-1994, 1996-2002).

și acum pe Săndel, stătea în mijloc, la Ceramica, și îi prelucra pe candidații noștri la primărie, spunându-le ce a învățat el de la primăria lui Sarkozy. Două săptămâni au stat frumușel acolo.

Eu însumi am fost pe banii de la Est Libertés³², pe care Mihnea a organizat-o împreună cu un prieten al lui și al meu – s-a prăpădit săracul și el – Michalon³³, un om extraordinar, de altfel, și – cum se spune acum – un PR; pe vremea aia nici nu știam ce înseamnă, care a contribuit la alegerea mai multor președinți ai Franței. Deci era un om cu o experiență extraordinară. L-am cunoscut bine, a venit la București, s-a înțeles foarte bine cu Mihnea, cu mine și cu alții; nu la fel de bine și cu alții care erau pe atunci la putere și care îl țineau pe la uși și nu-l primeau, și îl găseam eu în câte o crâșmă mâncând. „Și ce faci?” „Păi, zice, am fost și am stat la Guvern până acum și nu m-au primit.” Asta era. Sau la Președinție, la prietenul meu Emil Constantinescu³⁴, dacă chiar vreți să știți amănunte. Că, dacă tot vorbim de memorie și de arhive, e bine să mai spunem și nume din când în când, așa, ca să ținem minte sau să ne informăm eventual dacă e cazul. Stilul românesc: „La urma urmelor, ce respect să avem față de un prost care ne ajută și ne dă bani? Ce, noi suntem caraghioși? Noi nu ne descurcăm singuri? Adică ce, avem nevoie de banii lor?”. Ei, uite că mai avem, din când în când.

Prin el am cunoscut, cred, două duzini de oameni politici de primă mână din Franța, de la socialiști, de la celelalte partide care erau acolo, au fost multe, cum știți, RPR³⁵, UDF³⁶. Am fost la cei mai mulți dintre ei. Am cunoscut oameni politici albanezi, prin Mihnea, pe Berisha³⁷, și după aia doi-trei prim-miniștri, pe care Mihnea îi aducea la Paris și ne întâlneam acolo, stăteam de vorbă. Cristian Preda știe că am fost în Moldova, cu Mihnea, ne-a adus să-l învățăm pe Oleg Serebrian³⁸: el – teoria liberalismului și eu – cum se fac bani la partid. El, la teoria liberalismului, a fost bun; eu, care n-am reușit să fac bani la partid, am fuzionat cu PNL-ul³⁹. Teoretician eram bun, n-am reușit să fac rost de bani, dar știam cum se fac; mă rog, am lăsat pe alții să facă. În multe țări – în Albania, s-a

³² Asociația Est Libertés a fost creată în 1990 de Yves Michalon și Mihnea Berindei. Scopul său era susținerea acțiunilor de democratizare a Europei de Est, ceea ce presupunea inclusiv acordarea de ajutor partidelor democratice din zonă, în particular celor din România, Bulgaria, Albania, Serbia etc. Au fost dezvoltate programe împreună cu Uniunea Europeană, în colaborare cu partidele politice din Franța.

³³ Yves Michalon (1945-2022), scriitor, comunicator, editor francez.

³⁴ Emil Constantinescu, profesor universitar la Facultatea de Geologie a Universității din București, rector al Universității din București (1992-1996), președinte al Convenției Democratice Române (1992-1996), președinte al României (1996-2000).

³⁵ Le Rassemblement pour la République (RPR) a fost un partid politic francez, continuator al gaullismului, activ între anii 1976 și 2002.

³⁶ L'Union pour la Démocratie Française (UDF), formațiune politică franceză de centru și centru-dreapta, nongaullistă, care a existat între anii 1978 și 2007.

³⁷ Sali Berisha, președinte (1992-1997) și prim-ministru (2005-2013) al Albaniei.

³⁸ Oleg Serebrian, politolog, scriitor, diplomat și om politic din Republica Moldova; președinte al Partidului Social-Liberal (2001-2008), deputat în mai multe rânduri, ambasador în diverse țări europene, viceprim-ministru (2022-2025).

³⁹ Fuziunea Partidului Alianța Civică cu Partidul Național Liberal s-a produs în anul 1998.

dus după ce a rezolvat cu noi aici; în Republica Moldova a fost; în Kosovo – unde n-a fost? Am cunoscut prin el o mulțime de personalități. Unii care au venit după aia la București și i-am întâlnit aici: șefi de partide, prim-miniștri. Prin Mihnea Berindei, care cunoștea toată, toată lumea. E adevărat, nu din alte țări occidentale, dar pe ăștia, pe francezi, îi știa foarte bine. El era și un fel de, nu știu, omul care a făcut să se vorbească despre noi și să ni se acorde atenție. În fond, cine eram? Gândiți-vă, în '90 și ceva mă duceam la Paris și mă întâlneam cu Chirac⁴⁰ sau cu primarul Parisului. Cine eram? Eram un intelectual român, dar ca om politic nu existam; de PAC nu auzise nimeni acolo. De aici a început Mihnea, și de aici a construit treptat, treptat, încât, mai târziu, ajunseseam să fiu invitat la congresele partidelor de acolo; mă invitau socialiștii, de pildă, care aveau o mare simpatie față de Mihnea. Față de mine nu știu de ce. Și mă puneau în primul rând și pe Petre Roman⁴¹ îl trimiteau la balcon, acolo, și-mi spunea doamna care mă invita: „Păi, nu pot să-l sufăr, lasă-l acolo”, deși el era șeful Partidului Socialist. (Râsete.)

O voce din sală: A devenit liberal între timp.

Nicolae Manolescu: A devenit liberal după ce eu am plecat de la liberali, deci n-am făcut parte din același partid și sper să nu facem nici de aici înainte, nu numai cu el, nu, și cu alții.

Și vreau să închei cu un lucru. Ceea ce ați făcut pentru el mă bucură, adică toate documentele astea, faptul că există încă atenție pentru acest om care a făcut enorm pentru România. Mai dați-mi un nume, dacă vreți, indiferent – român, străin –, care a făcut pentru România, în această perioadă, mai mult decât a făcut Mihnea. Eu nu știu, din toate punctele de vedere; adică aici este vorba de la chestiile materiale până la atitudinile lui politice, până la relațiile lui politice pe care ni le-a pus la dispoziție. Bineînțeles că l-au atacat unii și alții. Problema a plecat de la Stelian Tănase⁴², care era intoxicat de alții. Și de ce? E foarte simplu. Pe lângă alți șefi de partide se găseau oameni din străinătate care au fost și miniștri, în guvernul Convenției, care îl pârau pe Mihnea.

O voce din sală: Herlea.

Nicolae Manolescu: Deci, Herlea⁴³, bunăoară. Să n-audă, vai de mine. Ce m-a bătut la cap, să nu cumva... Au mai fost și alții. Mihnea Berindei este cel care

⁴⁰ Jacques Chirac (1932-2019), președinte al partidului Le Rassemblement pour la République (1976-1994), prim-ministru (1974-1976, 1986-1988), primar al Parisului (1977-1995), președinte al Republicii Franceze (1995-2007).

⁴¹ Petre Roman, prim-ministru al României (decembrie 1989-1991), ministru al Afacerilor Externe (1999-2000), președinte al Frontului Salvării Naționale (1990-1993), apoi al Partidului Democrat (1993-2001), deputat (1990-1996, 2012-2016), senator (1996-2004).

⁴² Stelian Tănase, scriitor, politolog, istoric, realizator de televiziune, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social (decembrie 1989), redactor-șef al „Revistei 22” (1990-1991), deputat (1992-1996).

⁴³ Alexandru Ion Herlea, inginer, exilat în Franța în 1971, membru al Partidului Național Țărănesc Creștin și Democrat, diplomat, ministru al Integrării Europene (1996-1999), șef al Misiunii României pe lângă Uniunea Europeană (2000-2001).

s-a opus când eu am vrut să mă duc la Paris, să vorbesc cu Alecu Paleologu⁴⁴, pe care-l cunoșteam foarte bine, eram prieteni de mult, să vină la PAC și să candideze pentru Senat. Mi-a zis: „Nu te duce la Alecu Paleologu, că n-are caracter”, mi-a zis Mihnea. Vă dau un exemplu. De ce? Monica Lovinescu și Virgil Ierunca au fost de aceeași părere, au sărit pe mine. Eu aveam față de conu' Alecu un mare respect, pentru că era un intelectual de prima mână și un om extraordinar de interesant, unul dintre cei mai inteligenți și mai paradoxali intelectuali români. Sub acest aspect nu-l cunoșteam. Da, conu' Alecu Paleologu s-a aliat cu Stelian Tănase împotriva lui Mihnea. Și am zis și eu: „Facerea de bine, asta e”. Ei, ce să facem acum!? Ce a putut să facă, ce scandal! Asta după ce a venit, a intrat în Parlament, frumos, a rămas; după ce noi am plecat de acolo, a continuat, a stat liniștit, a rămas acolo. Mihnea ne-a atras atenția.

Eu vreau să vă spun că sunt, de felul meu, credul, adică trebuie ceva să îmi facă rău nu o dată, ci de vreo două-trei ori până mă prind. Nu știu, îmi vine să acord încredere cuiva, indiferent că vine un meșter și-mi repară robinetul; n-o să-i spun eu lui cât costă. El știe, eu îl respect. Dacă îmi cere un milion, mă tem că mă înșală, dar dacă îmi cere rezonabil, zic: „Asta e treaba ta”. Nu pot să pun la îndoială – nu-mi vine să pun la îndoială – buna-credință a cuiva până când n-o pătesc de câteva ori. Asta e situația. Ee, uneori Mihnea m-a păzit în anumite situații, l-am păzit și eu pe el în altele. Că erau oameni pe aicea cu care el... El se ducea în toate părțile, nu avea nicio treabă. Dorin, spuneai că a fost la început om de stânga. Eu nu l-am cunoscut ca om de stânga. În primul rând el era...

Dorin Dobrințu: Eu m-am referit la Virgil Ierunca.

Nicolae Manolescu: La Ierunca? Ierunca în perioada când era troțkist, în anii '40, da. Mihnea a ajutat toate partidele, Mihnea era transpartinic, și practic, și teoretic. Dacă vrei, Catherine era de stânga, mult mai de stânga. Păi, ce conflict au avut la alegerea lui Sarkozy, că Mihnea l-a votat pe Sarkozy și Catherine, nu? Vai de mine, a fost un scandal întreg. Și Mihnea a zis: „Altul mai bun pe partea ailaltă nu e”. Deci, el a judecat corect în momentul ăla. Mihnea, apropo de poziția lui politică, n-avea prejudecăți politice. Acuma să fim serioși, ce prejudecăți politice avem noi, apropo de situația de acum? Mi-l și închipuiam pe Mihnea acum, venind în România și ascultând-o pe Șoșoacă⁴⁵ la televizor. Credeți-mă, nu știu, eu cred că nu ar fi supraviețuit. Mulțumesc!

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc, domnule Manolescu! Poate domnul Gabriel Andreescu vrea să ne spună ceva. Sunt convins că are multe să ne spună.

Gabriel Andreescu: Mulțumesc! Aș avea foarte multe, dar sunt mulți alții care ar avea foarte multe, deci nu îndrăznesc să iau din timp. Două-trei lucruri,

⁴⁴ Alexandru Paleologu (1919-2005), scriitor, fost deținut politic (1959-1964), ambasador al României la Paris (1990), senator din partea Partidului Alianței Civice (1992-1996) și apoi a Partidului Național Liberal (1996-2004).

⁴⁵ Diana Iovanovici-Șoșoacă, avocată, om politic, deputat din partea partidului Alianța pentru Unirea Românilor (2020-2021, apoi a devenit independentă), președinte al partidului SOS România (din 2022), europarlamentar (din 2024). S-a remarcat prin ideile extremiste și prin stilul agresiv și vulgar.

aprospo de dorința de a aduce amintiri, pentru că vorbe despre Mihnea s-au spus deja atâtea. Și aici o să mă refer, pentru amintire, la lucrul pe care l-am experimentat toți, la felul în care Mihnea s-a retras întotdeauna în spate și a preferat să-i împingă, nu doar să-i lase, ci să-i împingă pe alții în față.

O să mă refer la experiența pe care am avut-o la Paris, când am ajuns, într-adevăr, la Mihnea și la Catherine, într-o vacanță. Trebuia să mă ocup de plante, dar eu mă dusesem acolo ca să încerc să fac o analiză, o cercetare asupra Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului de la Paris. El avea toate documentele la el și mai avea și o întreagă arhivă la Nanterre, pe care o crease în Institutul de acolo⁴⁶ și unde puteam, de asemenea, să ajung. Am început să lucrez cu materialele pe care le-am găsit acolo, legate de Liga Drepturilor Omului, și am găsit o parte, pentru că o altă parte erau la Nanterre etc., din scrisorile către Europa Liberă. După câteva – cinci-șase – scrisori, am fost tulburat. Regăseam acolo ceea ce nu mai puteam să păstrez în memoria mea subiectivă, toată realitatea, tot coșmarul anilor '80. A fost absolut tulburător. I-am telefonat lui Mihnea, care era plecat, și i-am spus: „Mihnea, aici este o comoară, lucrul ăsta trebuie să apară”. Și așa am început să lucrez pentru cele două volume într-un final, *Ultimul deceniu comunist*⁴⁷, am luat toate scrisorile care spuneau ceva, unele nu spuneau, erau scrisori de reunire a familiei, dar în rest toate erau valoroase și așa am făcut cele două volume care acopereau partea '79-'89, acest dialog al oamenilor din țară cu cei de la Europa Liberă, pe care el le adunase, le păstrase. Am stat acolo o lună, am tot bățut, el a spus: „Da, trebuie făcut ceva cu asta”. Și, în sfârșit, lucrul a continuat, cum se întâmplă când faci o carte, când editezi. De fapt, primul volum. A existat momentul în care, după ce strânseam tot, am început să lucrez cu el. Am văzut ceea ce era strâns și am început să ordonăm lucrurile. Ei bine, Mihnea era profesionistul, el a spus: „Aici trebuie un aparat bibliografic, avem nevoie de o posibilitate de a urmări tot ce se întâmplă în cuprinsul scrisorilor”. Drept să spun, eu mă gândisem la un fel de suită de scrisori care arătau ce simțeau oamenii în ultimul deceniu comunist. Deci, el a dat calitatea academică a celui prim volum și, pe urmă, a celui de-al doilea.

Desigur, lucrurile s-au terminat. El venea mai rar în perioada aceea – era perioada 2010 –, al doilea volum a fost în 2014, dar stăteam și lucram. Atunci am avut una dintre sutele de impresii asupra omului Mihnea, care au rămas în mine atât de vii și emoționante. Avea un fel special de a lucra. Eu sunt concentrat și mă grăbesc ca să termin; el era foarte liniștit, mai divaga în timpul discuției, dar la sfârșit, cum se face, totul era foarte bine organizat și foarte la timp realizat. Deci a fost experiența unui mod de a lucra performant, cu eficacitate, dar liniștit, blând. Și la urmă i-am trimis manuscrisul, punând cele două nume: am pus Mihnea Berindei, pentru că el adunase tot, el dăduse această dimensiune academică, eu

⁴⁶ Mihnea Berindei a donat la Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine din Nanterre o parte a arhivei sale, la sfârșitul anilor 2000.

⁴⁷ Gabriel Andreescu, Mihnea Berindei (editori), *Ultimul deceniu comunist. Scrisori către Europa liberă*, vol. I, 1979-1985, vol. II, 1986-1989, Iași, Editura Polirom, 2010, 2014.

făcusem mai mult o activitate să zicem brută. Și nici n-a discutat. Mihnea avea un fel de a spune „Nu!” că nu mai puteai să te lupți – blând, liniștit, dar cu o fermitate deloc agresivă. Foarte interesant. Și primul volum a apărut cu numele meu. La al doilea volum i-am trimis manuscrisul, am pus numele meu înainte, pe urmă numele lui, totul a fost ok, analiza finală, și când în final am trimis Editurii Polirom, am schimbat cu numele și a apărut mai întâi Mihnea Berindei, așa cum era firesc, și apoi numele meu. Și mi-a zis: „Cum se face, cum ne-am înțeles? De ce ai făcut asta?”. Și m-am jucat, i-am spus că, de fapt, i-am trimis imaginea în oglindă și al doilea nume devenea primul; era o simplă joacă, dar asta ca să trecem momentul respectiv.

Da, acesta era Mihnea Berindei, și asta numai o bucată firavă din acest om, căruia domnul Niculescu i-a zis „omul nepereche”, un om despre care s-au scris, la moartea lui, câteva pagini minunate. Găsiți câte ceva în acest nr. 4 al „Noii Reviste de Drepturile Omului”; este dedicat, nu în totalitate, dar în principal lui Mihnea Berindei. Este momentul în care, fiind un an special – 30 de ani de la Revoluția anticomunistă, căderea regimului comunist –, am putut să dau premiul *post-mortem* și a fost premiul dedicat lui Mihnea. Aici apare și un *Laudatio*⁴⁸ suficient de precis și de cald în același timp. Se află, de asemenea, un text absolut fundamental al lui, *România lui Ceaușescu – un naufragiu planificat*⁴⁹. Fundamental nu că ar putea să înlocuiască tratate, dar nu am găsit de atunci un material despre România lui Ceaușescu din anii aceia mai sintetic, mai comprehensiv, mai autentic, îmi vine să spun. El avea această forță de a scrie texte cu adulate, cu un echilibru al cunoscătorului care asigură o anume atemporalitate.

Aș mai da un exemplu. Textul lui despre 1968, despre atitudinea României atunci când Pactul de la Varșovia a intrat și a pus capăt Revoluției de la Praga⁵⁰. Au fost multe texte pe subiectul ăsta. A trebuit, la un moment dat, să trec printre ele, în 2008, când am fost invitat să vorbesc la Budapesta despre reacția României atunci. Nu eram eu omul cel mai potrivit, dar am fost chemat și atunci am trecut prin tot ceea ce se găsea în acel moment despre poziția României, despre cum să înțelegem ce s-a întâmplat dintr-o perspectivă românească. N-am găsit un text – atenție!, până în 2008 – care să echivaleze cu ceea ce scrisese Mihnea până în '89. Era un text care exploata formidabil cea mai mică informație, dar care niciodată nu specula, niciodată nu își permitea să spună, să inventeze sau să meargă mult prea mult în direcția unei interpretări nesușinute. Asta arată însă că Mihnea nu era numai un profesionist; el era un om de o mare onestitate, fără de care profesionalismul este limitat.

⁴⁸ NRDO, *Laudatio pentru Mihnea Berindei*, în „Noua Revistă de Drepturile Omului”, nr. 4/2019, p. 7-10.

⁴⁹ Textul tradus în limba română a apărut în „Noua Revistă de Drepturile Omului”, nr. 4, 2019, p. 79-91. Anterior fusese redat, în aceeași limbă, în „Revista 22”, nr. 46/17-23 noiembrie, și nr. 47/24-30 noiembrie. Versiunea originală, în limba franceză, scrisă în primăvara anului 1989, a fost publicată în revista pariziană „Politique Internationale”, nr. 44/1989, p. 57-75.

⁵⁰ Mihnea Berindei, *La position singulière de la Roumanie en 1968. Ceaușescu et le printemps de Prague*, în RRH, tome XXXVIII, no. 1-4, Janvier-Décembre 1999, p. 183-198.

Vlad Alexandrescu: Vă mulțumesc! Magda Cârneci, tu ai participat, în decembrie '89, la grupul din care s-a născut Grupul pentru Dialog Social, la acele prime întâlniri la care a fost prezent și Mihnea Berindei, care, cu toate că nu a devenit membru, a fost tot timpul cu noi, lângă noi, și ne-a ajutat.

Magda Cârneci: Da. În primul rând, aș vrea să spun că Mihnea Berindei a fost un om bun, un om nu doar discret, ci și generos. Un om care se pune în umbră, dar care era un fel de eminentă cenușie în tot, în toate grupurile sau locurile în care apărea. Într-adevăr, l-am cunoscut pe Mihnea în zilele de după izbucnirea Revoluției, acasă la Andrei Pleșu, și după aceea în 30 decembrie, cum spunea Andrei, când Grupul a fost constituit la hotelul Intercontinental și unde Mihnea, de asemenea, a fost prezent, dar nu a vrut să devină membru al Grupului și nici după aceea, deși s-a insistat foarte mult. Dar el a fost cumva implicat și în crearea „Revistei 22” și în toate momentele importante ale acestui Grup care i-a supraviețuit. Eu ce aș vrea să spun, pe lângă ce s-a spus, cum eu nu am fost foarte implicată în viața politică ulterior, că Mihnea pentru mine a fost un mare ajutor la Paris. Obținusem în '90 o mică bursă pentru începerea unui doctorat și am ajuns la Paris, catapultată acolo într-o lume pe care n-o cunoșteam, nu știam nimic, și Mihnea a fost cel care m-a pilotat cumva. M-a ajutat să mă înscriu la École des Hautes Études en Sciences Sociales și mi-a găsit și un director de doctorat în Alain Besançon⁵¹, de care vorbea domnul Manolescu. Și nu doar atât, dar m-a introdus imediat în toate structurile acestea ONG-iste, cum se spune acum, ale exilului politic românesc de la Paris. Așa, picată dintr-o lume abia ieșită din comunism, am cunoscut foarte repede oameni la care n-aș fi avut altfel acces fără Mihnea. Aici am să-i pomenesc numai pe cei care sunt totuși legați de cauza românească și care l-au ajutat și l-au secondat pe Mihnea la Paris, în diversele organizații în care el era fie secretar, fie purtător de cuvânt, fie factotum, cum ar fi, de pildă, Anne Planche⁵² și soțul ei, Mihai Korne⁵³, Catherine Durandin⁵⁴, Anette Laborey⁵⁵. În orice caz, datorită lui am ajuns în toate aceste locuri, am cunoscut oameni interesați. El m-a dus și la Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Și grație lui am intrat în această lume fabuloasă,

⁵¹ Alain Besançon (1932-2023), istoric francez, specialist în istorie intelectuală și în istoria URSS și a Rusiei, cercetător la Centre national de la recherche scientifique și profesor la École des Hautes Études en Sciences Sociales.

⁵² Anne Planche, sociolog francez, a activat în Comitetul Francez pentru Apărarea Drepturilor Omului, ulterior în Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului.

⁵³ Mihai Korne, membru al Comitetului Francez pentru Apărarea Drepturilor Omului, ulterior al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului, membru al Grupului de la Paris, care cuprindea oameni din Europa Centrală și de Est și milita pentru libertatea acestora și reunirea lor într-o Europă unită.

⁵⁴ Catherine Durandin, istoric francez – cu specializare și în istoria României – și scriitoare, profesoară la Institut national des langues et civilisations orientales și la Institut supérieur de relations internationales et stratégiques.

⁵⁵ Annette Aschoff-Laborey, activistă franceză, implicată în anii '70-'80 în Fondation pour une Entraide Intellectuelle Européenne, al cărei lider a devenit, care colabora cu intelectualii din Europa Centrală și de Est; după 1989 a fost asociată cu Fundația pentru o Societate Deschisă.

pentru care îi sunt recunoscătoare. Am cunoscut, de fapt, pe toți intelectualii români care mai erau în viața atunci, grație lui. Și el o făcea cu fire, cu eleganță, cu generozitate. Mă și uimea că poate să fie peste tot. Era un fel de suveică, așa, între organizații, oameni, instituții. Și mi-am dat seama, de altfel, că era bine cotelat și la École des Hautes Études en Sciences Sociales, unde el lucra într-un mic grup de cercetare pe istorie otomană. Dar când vorbeam de el cu alți profesori, foarte cunoscuți, de altfel, îl cunoșteau, îl știau toți.

Vlad Alexandrescu: Gilles Veinstein⁵⁶.

Magda Cârneci: Gilles Veinstein, da. Era locul lui de muncă. În orice caz, [lui Mihnea] îi port o admirație și o recunoștință deosebite și consider că a fost un om admirabil.

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc, Magda! Victor Bârsan⁵⁷, ai condus „Revista 22” într-o perioadă foarte importantă, în care s-au ținut o parte din aceste legături, și probabil și ca redactor-șef al Revistei, și ca membru al Grupului pentru Dialog Social ai avut ocazia să-l cunoști. Poate ne împărtășești câteva amintiri.

Victor Bârsan: O să scriu ceva.

Vlad Alexandrescu: O să scrii. Vasile Popovici?

Vasile Popovici: Nici nu știu dacă să evoc chestii personale sau să vorbesc mai degrabă despre el cumva detașat, dacă se poate vorbi despre Mihnea detașat. Să mulțumim GDS-ului, lui Armand Goșu, lui Dorin Dobrinu și lui Cătălin Botoșineanu pentru ziua de azi, care, nu știu dacă ei au făcut-o intenționat sau nu, cade fix astăzi, de 26 ianuarie. Dacă vă mai spune ceva, data asta este ziua lui Ceaușescu⁵⁸. Da, și cade foarte bine, mai bine nu se putea. Gabriel Andreescu, care e altă modestie, n-a pomenit nimic aici despre disidența lui ieșită din comun și despre legătura cu Mihnea Berindei, pe această latură foarte importantă pentru el. Pentru că, dacă îi citiți cărțile – și îi mulțumesc că mi-a trimis chiar de curând să-i citesc memoriile despre disidența lui –, vedeți ce rol important a avut Mihnea și în această direcție. Toți însă vorbim despre omul bun. Și mă tem că vorbim despre omul bun, deși bunătatea este valoarea supremă, deasupra inteligenței, chiar deasupra genialității și deasupra oricărei alte mari valori pozitive. Mă tem că dacă vorbim despre bunătate, să nu înțelegem altceva. N-avem mare respect față de oamenii buni. Asta este realitatea, mai ales când omul ăla bun este însoțit de o modestie cum rar poți să vezi, despre care toată lumea care l-a

⁵⁶ Gilles Veinstein (1945-2013), istoric francez, specializat în istorie otomană și turcă. A avut o colaborare strânsă cu Mihnea Berindei, publicând împreună mai multe lucrări, spre exemplu, volumul *L'Empire ottoman et les pays roumains, 1544-1545*, Paris, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Cambridge Mass., Harvard Ukrainian Research Institute, 1987.

⁵⁷ Victor Bârsan, fizician, jurnalist, diplomat, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social (decembrie 1989), redactor-șef al „Revistei 22” (1991), ambasador al României în Republica Moldova (1999-2001).

⁵⁸ Nicolae Ceaușescu (1918-1989), comunist din ilegalitate, secretar general al Partidului Comunist Român (1965-1989), președinte al României socialiste (1974-1989), a fost dictatorul în jurul căruia s-a dezvoltat un cult al personalității fără precedent în istoria țării.

cunoscut poate să vorbească, este omul care a făcut întotdeauna pasul în spate, omul care s-a pus pe sine în umbră. El nu era atât omul bun în sensul ăla rău, cât omul-cheie, omul-instituție. Și aici încep să vin cumva acasă. El a fost, în momentele când ambasada noastră la Paris n-a existat, el a fost ambasada noastră. Asta să o știți și să o înțelegeți foarte, foarte bine, fiindcă altfel nu înțelegem nimic din Mihnea. Mihnea era omul care se cunoștea la Paris cu toată lumea care conta din politică. De aceea, un idiot care zice că el era nu știu ce om al Partidului Socialist este un pur idiot. El era un om al Partidului Socialist, al Partidului RPR-ului de centru-dreapta, al UDF-ului de centru. Se cunoștea cu Madelin⁵⁹ din spectrul liberal, se cunoștea cu Revel⁶⁰, care era, după cum bine știți, liberal de orientare. Se cunoștea cu toată lumea. Tot spectrul democratic era Mihnea Berindei.

Am ajuns la Paris datorită lui Mihnea Berindei, trebuie să o spun. Și aici trec la o chestie mai personală. În 2002, am fost rechemat⁶¹; venise deja de mult timp Iliescu⁶². Și aici mă bucur că este Șerban [Mihăilescu] de față, el a asistat la aceste lucruri. Fusesem rechemat de la Marsilia și apăruse în „Le Figaro” un articol, celebru în lumea diplomatică, fiindcă trezise o emoție enormă. Se numea *În România, Securitatea și-a întors vesta*, care a produs un deranj enorm, pentru că erau citate două nume de vârf, de la vârful politicii românești. Nu uitați, în 2002 eram înaintea aderării la NATO, înaintea integrării noastre în Uniunea Europeană și ne pregăteam pentru aceste două momente, pe care, iarăși, vă rog să nu uitați că, dacă le-am fi ratat, ăia eram. Și atunci s-a făcut ședința de guvern:

Ce ne facem cu acest articol al lui Arielle Thédrel⁶³, din „Le Figaro”, pagină întreagă, uriașă, despre România? Păi, pe cine trimitem la Paris ca să lucreze cu presa, să nu mai avem astfel de deranjuri mari? Păi, în Ministerul Afacerilor Externe n-avem pe nimeni care să fie capabil să ia în piept presa franceză. Păi, ar fi totuși cineva, dar tocmai l-am rechemat de la Marsilia.

Și atunci Mihnea, nu știu cum, intervine și spune: „Eu cred că singurul care ar putea să facă față la chestia asta e unul de la Timișoara”. Și în felul ăsta am ajuns la Paris, gata echipat, ca Atena din capul lui Zeus. Aveam toate listele de ziariști cu care puteam să lucrez, toate intrările și toată credibilitatea, fiindcă

⁵⁹ Alain Madelin, om politic francez, implicat în formațiuni politice liberale, președinte al Démocratie Libérale (1997-2002), deputat, eurodeputat și ministru în mai multe rânduri.

⁶⁰ Jean-François Revel (1924-2006), filosof, scriitor și jurnalist francez, membru al Academiei Franceze, critic al totalitarismelor.

⁶¹ Referire la chemarea lui Vasile Popovici din postul de consul al României la Marsilia.

⁶² Ion Iliescu (1930-2025), înainte de 1989 a fost prim-secretar al CC al UTC, membru al PCR, inclusiv al CC al PCR, ministru al Tineretului, prim-secretar județean la Timiș și Iași. În decembrie 1989 s-a aflat în fruntea celor care au preluat puterea, devenind președinte al Consiliului Frontului Salvării Naționale, implicit șef al statului român; președinte al României (1990-1992, 1992-1996, 2000-2004).

⁶³ Arielle Thédrel a fost *grand reporter* al cotidianului francez „Le Figaro” în perioada 1982-2013.

această credibilitate îmi fusese conferită de Mihnea, să fie foarte clar. Mihnea era România credibilă la Paris.

Cine nu înțelege lucrurile astea nu poate înțelege de ce vorbim noi în seara asta – și chiar de ce mă deplasez eu de la Timișoara, anume ca să fiu aici în momentul acesta – despre un om ultramodest, pe care puteai să nu-l bagi în seamă în niciun fel. Și de ce pe acest om ultramodest îl urau cu turbare toți oamenii fără caracter din România, care treceau drept oameni de bine altminteri, că nu vorbim de ticăloși, vorbim de oamenii de bine. Îl detestau pentru că era omul, cum zice Gabriel Andreescu, cel mai măsurat în cuvântul pe care îl spunea. Mi-am dat seama de asta când i-am dat să-mi citească un text al meu și când a început să facă mici corecturi pe el. Și, credeți-mă, a fost ca și cum cineva mi-ar fi crăpat capul. Și atunci am înțeles ce valoare intelectuală are omul ăsta, cum spuneai, cât e de măsurat la vorbă și cum ceea ce spune el e bătut în piatră acolo. Din cauza asta cred că merită, în seara asta, să ne adunăm și să vorbim.

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc foarte mult!

Nicolae Manolescu: Dați-mi voie să vă spun un detaliu despre Mihnea, foarte important. Când președintele Băsescu a hotărât să facă Comisia Tismăneanu și a convocat, cum se știe, Parlamentul, Mihnea m-a sunat – a venit și el, de altfel, am fost și eu la Parlament atunci – și mi-a spus:

Uite, vorbește cu președintele – aveam oarecum contact direct cu el, prin Săftoiu⁶⁴, care mi-a fost studentă, și-a făcut cu mine licența – să invităm jurnaliștii francezi, belgieni, străini, care au venit la București, cei care au pățit atâtea în decursul timpului.

Nu vorbim de Arielle Thédrel, bună prietenă. Am făcut împreună cu Mihnea o listă – bineînțeles că el a fost numărul unu – de 22 de nume de jurnaliști francezi. I-am contactat pe rând; eu cam pe jumătate îi cunoșteam personal, pe alții doar din auzite. Am făcut lista, m-am dus la Adriana Săftoiu, m-a introdus la Băsescu și Băsescu a zis: „O idee excelentă. Îi chemăm”. Eu i-am zis: „Degeaba chemăm pe Wałęsa⁶⁵ sau pe alții, că n-o să vină, mai bine chemăm pe... Aștia sunt niște oameni care ne-au ajutat, care, dacă nu erau ei, noi ieșeam, cum să zic, din peșteră și ne trezeam la Paris”. Și am vorbit, 12 au acceptat, ziariști de primă mână, tot unul și unul, de care toată lumea a auzit. Am sunat din nou: „Uite, vin, sunt 12, descurțați-vă”. Baconschi⁶⁶ era consilierul lui Băsescu pe probleme internaționale. Și, după o jumătate de oră, mă sună și-mi spune:

⁶⁴ Adriana Săftoiu, jurnalistă, om politic, consilier prezidențial al lui Traian Băsescu (2004-2007), deputat PD în 2004 și PNL în 2008-2012, 2016-2020.

⁶⁵ Lech Wałęsa, sindicalist și om politic polonez, lider al Solidarității, primul sindicat independent din Europa comunistă, laureat al Premiului Nobel pentru Pace (1983), președinte al Poloniei (1990-1995). A fost prezent la 18 decembrie 2006 în Parlamentul de la București, când au fost prezentate concluziile *Raportului final*.

⁶⁶ Teodor Baconschi, teolog, publicist, diplomat, om politic, ambasador al României pe lângă Sfântul Scaun (1997-2001), în Portugalia (2002-2005) și Franța (2007-2009), consilier prezidențial în primul mandat al lui Traian Băsescu (2006-2007), secretar de stat (2005-2006) și ministru de Externe al României (2009-2012).

„N-avem bani!”. „N-aveți bani? Păi, cât poate să coste trenul și o noapte la hotel? Statul ăsta stă în sumele astea? Dumnezeu! Nu se poate, e aberant. Eu înțeleg că nu sunt bani, dar...”. Bun, a căzut toată povestea, nu au fost chemați. Bazil [Vasile Popovici] s-a oferit să vorbească la Guvern, avea el relații acolo. Și am intervenit din nou și am spus: „Uite, găsim bani la Guvern”. Aici Bănescu a zis „Nu!”, că era pe partea ailaltă. (Râsete.) Și a căzut toată povestea. Nu a fost niciun articol în presa franceză, pe care am văzut-o, despre evenimentul de la Parlamentul României. Niciunul. Arielle Thédrel era în București atunci, n-a fost nici ea invitată, prin urmare n-a venit și n-a scris nimic.

Vlad Alexandrescu: Mulțumim! Între noi a venit și Gabriela Adameșteanu, care a fost redactor-șef al „Revistei 22”. Nu mai știu, Gabriela, până când. Ai acoperit și 2016, anul când a murit Mihnea Berindei și când a fost un număr special al „Revistei 22”, care i-a fost dedicat?

Gabriela Adameșteanu: Nu!

Vlad Alexandrescu: Nu! Era deja Rodica Palade, care nu se află astăzi aici. Dar în orice caz, din perioada dinainte sigur ai amintiri, probabil unele emoționante, legate de prezența lui Mihnea Berindei la GDS, la Revistă, el trimitea articole, facilita contacte, ajuta Revista.

Gabriela Adameșteanu: Da, am scris câte puțin despre Mihnea Berindei, am scris deja în *Anii romantici*⁶⁷. Deci, nu cred că se poate vorbi despre GDS fără să se vorbească despre Mihnea. A fost extraordinar de important. Am pierdut începutul și precis aici lucrurile astea s-au spus, dar în acel mister – mie mi-a rămas încă un ușor mister – al formării GDS-ului, despre care tot citesc în presă altă poveste. În orice caz, în acel mister Mihnea e un personaj esențial. Există și în memoriile Monicăi⁶⁸ o întreagă discuție și toate știrile din România care îi vin Monicăi, toate sunt prin Mihnea, cu surse, cu direcții, cu nume. Mihnea a fost important și pentru că a ajutat, fără îndoială, foarte mult, nu știu cât, finanțarea GDS-ului. Aici nu au fost foarte mulți. Cei care își imaginează că la GDS au curs banii își imaginează o cu totul altă poveste; în afară de primul an, acela în care nici noi nu ne dezmeticeam bine și când era aici Alin⁶⁹, și Stelian⁷⁰ era sus la Revistă, și când veneau foarte multe fonduri, ziariști străini și așa mai departe. După ce a venit mineriada⁷¹ și România a început să pară o țară mult mai puțin interesantă, nu mai curgea lapte și miere la GDS. Și legătura cu Sorosul⁷² e iarăși o altă legendă negativă.

⁶⁷ Gabriela Adameșteanu, *Anii romantici*, Iași, Editura Polirom, 2014.

⁶⁸ Vezi – spre exemplu – Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului/2, 1960-1980*, București, Editura Humanitas, 2001.

⁶⁹ Alin Teodorescu, sociolog, om politic, membru fondator (decembrie 1989) și președinte al Grupului pentru Dialog Social (1990-1991), co-fondator și director al Institutului de Marketing și Sondaje IMAS (1991-2003), șef al cancelariei prim-ministrului, cu rang de ministru (2004), deputat PSD (2004-2008).

⁷⁰ Stelian Tănase (vezi mai sus nota 42).

⁷¹ Referire la Mineriada din 13-15 iunie 1990.

⁷² Soros Foundation a fost înființată de omul de afaceri american George Soros și s-a implicat în Europa Centrală și de Est în contextul prăbușirii regimurilor comuniste, iar în 2003

Eu am stat la Revistă 13 ani, deci o perioadă, aş zice, lungă și chiar cea mai grea, poate, deși cred că toate au fost grele, dar asta era începutul și întotdeauna începuturile trebuie continuate. Important era să poți să faci ca să dureze. Și Mihnea a ajutat – eu am să simplific așa, pentru că nu intru în detalii – toate formulele de finanțare pe care le-am găsit au fost întotdeauna sugerate și foarte curate, de altfel, și foarte vizibile și foarte impozitate și cu suplimente care au devenit o metodă a revistelor culturale, nu numai acum la „22”, dar vedeți „Observatorul Cultural”, care și el trăiește din suplimente și așa mai departe. Aceste lucruri au fost, ca să zic așa, inovația „Revistei 22”, și cu consilierea lui Mihnea. Mihnea ne-a adus ceva extraordinar de important: ideea și chiar și finanțatorul pentru abonamente făcute pentru pensionari, pentru studenți, pentru cei care avuseseră probleme în regimul comunist. Adică ceea ce a constituit baza de redacție, baza de cititori a revistei. Deci, acest proiect, care a durat până când am plecat eu, nu știu ce s-a întâmplat după, probabil că încă a mai durat după aceea – trebuia un sponsor –, a fost foarte important nu numai pentru că a susținut economic, dar și pentru că a construit această imagine a revistei într-un cerc de cititori care s-au selectat. Eu am întâlnit pe urmă colegi de literatură care mi-au povestit cum așteptau „Revista 22”, cum erau de abonați. Dan Lungu⁷³ mi-a povestit, când făceam noi un periplu prin Franța, el, și ca romancier, și ca sociolog, mi-a spus: „Mi-am făcut cultura în «Revista 22»”.

O mare parte din această cultură politică care s-a făcut la „22”, s-a făcut datorită lui Mihnea. O parte. O parte, pentru că Mihnea ne aducea și idei, dar nu numai. Eu țin minte când am făcut un supliment cu războiul din fosta Iugoslavie, un supliment sau două, Mihnea ne-a adus și finanțarea, și suplimentul, și, în momentul când le-a adus aici, nu se vorbea aproape deloc de ce se întâmpla lângă noi. A fost o alfabetizare, pe scară, aş zice, destul de largă, pentru că „22”-ul nu era revistă literară; chiar și dacă revistele literare aveau și ele un editorial, o rubrică politică, aici s-a făcut o informare cu un ABC al lumii contemporane. Europa, cu toate conceptele ei, în care noi confundam la început Consiliul cu Comisia și toate la un loc – toate aceste lucruri le-am făcut oarecum ghidați de acest profesor, profesor de istorie, profesor de lume și un om care era, fără îndoială, o bucurie. Când venea Mihnea era o bucurie. Ne duceam, mâncam împreună, vorbeam, făceam temele. N-aveam întotdeauna aceleași păreri; s-a întâmplat să nu avem, s-a întâmplat să nu mă convingă.

Mihnea era un pasionat al politicii. Data trecută, când s-a făcut cealaltă evocare a lui Mihnea – știți, Adrian [Niculescu], că am fost și la aceea –, unul dintre cei prezenți a spus, dacă nu mă înșel, că Mihnea a fost un pașoptist. Deci,

și-a schimbat numele în Open Society Foundations. Ea a acordat sprijin financiar pentru susținerea statului de drept, mass-media independente, educației, luptei contra corupției etc. Fundația a fost deosebit de activă și în România până la jumătatea anilor 2010.

⁷³ Dan Lungu, scriitor, sociolog, om politic, conferențiar universitar la Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, manager al Muzeului Național al Literaturii Române din Iași (2013-2017), senator USR (2016-2020).

eu așa îl văd pe Mihnea, cred că este formula cea mai corectă pentru Mihnea. Mihnea era tânărul dintr-o familie bună, cu mijloace care i-ar fi permis să stea la Paris, să rămână acolo, să-și vadă de cercetarea lui, care s-a pasionat de România în același fel în care tinerii bonjuriști plecați din România au făcut Unirea aia pentru care, alaltăieri⁷⁴, nu au fost nici măcar niște discursuri decente. Deci, o rușine ce s-a difuzat despre acest moment, care, de fapt, a făcut o țară. Deci, Mihnea e cineva care a făcut, în parte, o țară sau cel puțin ceea ce știu eu din porțiunea asta de țară. Ce pasiune a avut el pentru politică, asta știu mai ales cei de la PAC, cei din lumea politică, dar era o pasiune discretă, pe care o făcea întotdeauna cu discreție, da. Nici nu știu dacă era modestie, era formula lui și poate că așa au fost și strămoșii lui, pentru că el se trage dintr-o familie cu tradiție și culturală, dar și politică. Cred că Mihnea era foarte conștient de rolul lui. Nu îi plăcea expunerea, asta e altceva, dar cred că era conștient de ce face. Și cum se întâmplă în țara asta, foarte des, ca să nu zic totdeauna, nu i s-au recunoscut meritele și a fost rănit în toate felurile posibile și mi se pare o poveste care ar trebui reluată. Și mă bucur foarte mult pentru această seară.

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc, Gabriela! Radu Filipescu, sigur ai amintiri foarte prețioase, nu cred că dinainte de Revoluție, dar cu siguranță imediat de după.

Radu Filipescu: Nu, chiar înainte. Mulțumesc, în orice caz, pentru carte și pentru că ne-ați dat ocazia să ne întâlnim și să-l evocăm pe Mihnea, pentru că, pe lângă lucrurile scrise, ce auzim aici este impresionant! Ni-l aducem aminte pe Mihnea, care de multe ori a fost aici, și sus, și pe la restaurantele din jur. Nu, a fost dinainte de 1989, mai exact eu am fost eliberat în '86, după o detenție de trei ani, eliberat și datorită sprijinului din străinătate al organizațiilor pentru drepturile omului. După ce am fost eliberat, prima pedeapsă, drept compensare de la Securitate, a fost că tatăl meu a fost pensionat. El era șef de serviciu la Spitalul de Urgență, la Reanimare-Terapie Intensivă, era președintele Asociației Române de Anestezie Terapie Intensivă, vicepreședinte al Asociației Mondiale de Anestezie Terapie Intensivă. Tot timpul cât am fost arestat, deci din '83, el n-a mai avut voie să plece în străinătate și avea multe invitații la congrese. Ca să arate ei că nu suntem persecutați, în '86 prin vară, la un moment dat, i-au dat viză tatălui meu să plece în străinătate; l-au pensionat, dar, ca să arate că nu e persecuție, i-au dat drumul în străinătate. Tata nu s-a dus chiar degeaba acolo. A fost și pe la Europa Liberă, s-a întâlnit cu Emil Hurezeanu⁷⁵, cu Neculai Constantin Munteanu⁷⁶, iar la Paris s-a întâlnit cu Mihnea.

⁷⁴ Referire la manifestările oficiale din 24 ianuarie 2024.

⁷⁵ Emil Hurezeanu, scriitor, jurnalist și diplomat; redactor (1983-1994) și director (1994) al postului de Radio Europa Liberă, director al secției române a postului de radio Deutsche Welle (1995-2002), consilier personal al prim-ministrului Adrian Năstase (2003), ambasador al României în Germania (2015-2021) și Austria (2021-2023).

⁷⁶ Nicolae Constantin Munteanu, jurnalist, disident anticomunist. Colaborator (din 1977) și redactor (din 1980) al Radio Europa Liberă, a fost una dintre vocile cele mai cunoscute ale acestui post, în principal prin emisiunea *Actualitatea românească*.

Și cum era Mihnea, a rămas o legătură extraordinar de apropiată, care a fost foarte valoros folosită într-un moment pentru mine extraordinar de important. În '87 am fost arestat, pe 12 decembrie, pentru o încercare de organizare de referendum. Era o perioadă foarte tensionată, pentru că fusese după Brașov '87 și doamna Doina Cornea⁷⁷ scrisese niște scrisori și Mihnea a aflat de arestarea doamnei Cornea, de Mariana Celac⁷⁸, care era și ea arestată. Și ce s-a întâmplat? Eu am fost arestat, deci, pe 12 [decembrie] dimineață și, după aia, în fața casei părinților s-a postat un post de poliție cu trei mașini, și ai mei n-au mai putut să ia legătura cu nimeni, dar cu nimeni. Ei nu aveau cum să anunțe: „Băiatul nostru a fost arestat”. Ai mei erau îngroziți, că nu știau ce să facă; n-aveai cu cine să iei legătura, să spui nimic. Și sună telefonul la 12:00 noaptea. Și cine era? Era Mihnea de la Paris, care a întrebat: „Ce e cu Radu?”. Și tata atât a apucat să zică: „A fost arestat azi dimineață”. După aia s-a tăiat legătura telefonică, în două minute. Telefonul, în continuare, trei luni a fost complet tăiat. După aia, la un moment dat, a sunat, dar ne-au schimbat numărul de telefon, adică tot felul de chestii din astea; adică nu mai putea să te sune nimeni, pentru că nu mai aveai același număr.

Ziua aia de 12 decembrie a fost extraordinar de dură pentru mine, pentru că, în mod neașteptat pentru mine și pentru că stătusem trei ani la închisoare fără nicio investigație violentă, ziua aia a fost extraordinar de dură. Ziua următoare la fel. Dar, la un moment dat, s-a oprit. De fapt, probabil legat de telefonul lui Mihnea, pentru că Mihnea, aflând de la tata că am fost arestat, a reușit să convingă posturile de radio și presa din străinătate și autoritățile din Franța și a început o campanie în favoarea mea, care i-a făcut peăștia de la Securitate să schimbe complet cursul anchetei. Deci ancheta era așa: violență plus amenințare – 10 ani condamnare pentru ce făcusem; iarășii niște manifeste, interviu la Antenne 2⁷⁹, au găsit câte ceva, plus șapte ani de la prima condamnare. Amenințare, violență și asta. În câteva zile lucrurile s-au schimbat total. Deci, am ajuns la situația: „Ce-o să faci dacă îți dăm drumul, o să mai faci?”, „Nu o să mai fac!”. (Râsete.) A fost o transformare și a fost de la Mihnea, pentru că, în general, când ajunge o informație în străinătate trebuie să fie confirmată; adică e o regulă pentru cei din presă, din Europa. Ei, pentru o asemenea informație nu putea să fie nicio confirmare. Și a fost numai Mihnea, care a spus că a vorbit. Și au și recunoscut. Adică a contat faptul că înainte se întâlneau și se știau.

Au pomenit Andrei Cornea și Magda [Cârneli] de întâlnirea de la Andrei Pleșu, pe 27 decembrie 1989. Ei, am fost și eu atunci acolo, dar vreau să zic că singura persoană pe care o cunoșteam era Mihnea. Și pe domnul Pleșu l-am

⁷⁷ Doina Cornea (1929-2018), profesoară de franceză la Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (1958-1983), publicistă, disidentă anticomunistă. A fost una dintre cele mai curajoase și articulate voci anticomuniste în România anilor 1980, motiv pentru care a fost reținută, anchetată, amenințată, maltrată și arestată la domiciliu.

⁷⁸ Mariana Celac (1936-2018), arhitectă și disidentă anticomunistă. A protestat față de demolările arbitrare din București și împotriva sistematizării localităților rurale, fiind în legătură cu exilul românesc.

⁷⁹ Canal public de televiziune în Franța (1975-1992).

întâlnit atunci prima oară. Dar Mihnea fusese cu două zile înainte, când a venit de la Paris; ne-am văzut puțin și el a fost, din punctul meu de vedere, cel care a reușit să ne strângă și atunci, și să ne strângă și acum și să ne aducem aminte de el. Deci, mulțumesc încă o dată pentru această seară!

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc, Radu! E încă o dovadă că Mihnea Berindei știa să lovească dictatura în inima ei. Și cum? Prin solidaritate, prin comunicare, prin legături cu presa liberă, prin atragerea atenției lumii civilizate și printr-o gândire profund democratică. Nu știu dacă era de stânga sau de dreapta – eu cred că era de stânga, dar, în orice caz, era un mare democrat și cred că asta e o lecție care nu s-a pierdut. Cristian Preda!

Cristian Preda: Da, mulțumesc mult! În primul rând, aș vrea să-i felicit pe prietenii noștri de la Iași pentru publicarea acestui volum. Sunt convins că foarte multe din descrierile documentelor care sunt prezente în volum vor da idei de studii, văd foarte multe cercetări care vor putea fi făcute posibile în acest fel. În al doilea rând, mă bucur că ne reîntâlnim la GDS pentru a onora memoria lui Mihnea. Am foarte multe amintiri cu el, de tot felul, însă aș vrea să evoc un singur episod, care cred că arată foarte multe laturi ale lui. Am să încerc să fiu succint.

Prima dată când am petrecut mai mult timp cu el împreună a fost într-o campanie ratată, electorală, din 2000, când Mihnea a trecut peste toate lucrurile neplăcute pe care i le provocase contactul cu CDR-ul și, alături de domnul Manolescu, aici de față, a venit să facă la București campanie electorală pentru Mugur Isărescu⁸⁰, candidatul Convenției Democratice, recomandat de președintele Constantinescu. Și atunci, în fine, eram omul lui Constantinescu trimis în echipa de campanie, eu și Mihnea fiind un soi de creier politic; cealaltă parte a *staffului* era formată din consilierii de la Banca Națională ai lui Mugur Isărescu, care habar n-aveau de politică, știau finanțe. Atunci însă am petrecut mult timp cu el, în primul rând să-l convingem pe Isărescu să facă ceva în campanie, că nu prea era ușor să faci din el om politic, domnul Manolescu își amintește. (Râsete.) Am descoperit o latură foarte amuzantă, adică verva și veselia lui Mihnea, pentru că avea un tip de umor foarte simpatic și am să povestesc și un mic episod. La un moment dat, el a găsit bani pentru a face un sondaj de opinie și, când sondajul ne-a fost trimis – era trimis de la Cluj, de un sociolog, o să spun, că o să-și dea toată lumea seama – scrisoarea de însoțire începea așa: „Stimate domnule președinte Ion Iliescu, vă transmitem...”. (Râsete.) Eu eram furios și am zis că trebuie să-i spunem domnului Dîncu⁸¹ – el era autorul – că nu se face așa ceva, nu poți să faci sondaj și să i-l trimiți și lui Iliescu. În fine, Mihnea a zis: „Lasă, dragă, ăsta o să ajungă mare”. Și a fost profet. (Râsete.)

⁸⁰ Mugur Isărescu, economist, guvernator al Băncii Naționale a României (din 1990-1999, 2000-prezent), prim-ministru al României (1999-2000).

⁸¹ Vasile Dîncu, sociolog, profesor la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (1992-2001) și la Universitatea din București (din 2002), director general al Institutului de Studii Sociale, Marketing și Publicitate Metro Media Transilvania (1994-2000), om politic, membru al PDSR/PSD, senator (2004-2008, 2020-2024), europarlamentar (2007, din nou din 2024), ministru în mai multe rânduri (2000-2003, 2015-2017, 2021-2022).

Dar, dincolo de acest episod amuzant, am văzut atunci la Mihnea ceva foarte rar în lumea românească, și anume un om cu adevărat democrat, și mă bucur că Vlad a amintit lucrul ăsta, și, într-un sens, patriotic. Nu știu dacă a fost bonjurist, dar atunci când în turul doi s-au calificat Vadim Tudor⁸² și Ion Iliescu, Mihnea a spus: „Trebuie să mergem să-i convingem pe prietenii din GDS să votăm cu Ion Iliescu”. Eu am fost primul om căruia i-a vorbit despre asta, pentru că împotriva extremei drepte nu stai să te mai uiți cine e celălalt. În al doilea rând, și asta e și mai interesat, imediat după ce a trecut turul doi, eram, cred, tot așa, împreună cu domnul Manolescu, la micul restaurant Ateneu de aici, unde a mers multă lume cu Mihnea. Mihnea ne-a spus cât de important este să-l convingă pe Valeriu Stoica⁸³ să alăture Partidul Național Liberal susținerii Guvernului care se forma atunci. Noi, eu cel puțin am rămas foarte mirat: „Cum, tocmai l-am susținut pe Isărescu împotriva candidatului penelist, o să fie pedeseriști – încă nu se numeau PSD – la putere”. Și el a zis ceva important:

E important ca viitorul guvern să continue parcursul european și asta este miza. Dacă liberalii îl sprijină pe Adrian Năstase⁸⁴, Ion Iliescu, tabăra care cucerise atunci puterea, ăsta este un sprijin care poate să însemne ceva important pentru destinul european al României și trebuie să treci uneori peste pasiunile personale, peste eșecuri, pentru a face lucruri raționale și utile țării, iar aderarea la Uniunea Europeană e extrem de prețioasă.

Am ținut să evoc acest lucru pentru că, în fine, portretul care i-a fost făcut lui a fost nu numai nedrept, dar a fost inexact din perspectiva asta a unei opțiuni politice fundamentale: când ai de ales între o tabără și alta, între extrema dreaptă și oricine altcineva, susții cealaltă tabără. Atunci când e vorba despre un lucru cum a fost parcursul european al României, trebuie să te gândești foarte bine care e cea mai bună strategie. Și Mihnea a văzut lucrul ăsta. Mulțumesc mult!

Vlad Alexandrescu: Mulțumesc foarte mult! Adrian?

Adrian Niculescu: Mulțumesc, în primul rând, domnului Dobrinu, pentru a mă fi invitat aici, și sunt deosebit de onorat, și prietenului Radu Filipescu, care mi-a trimis afișul. Înainte să vin, după-masă am vorbit cu domnul Pleșu, care nu știu dacă v-a zis, dar îmi fac și eu datoria de a vă transmite că regretă nespus că nu este cu noi aici. Fusesse și el invitat, dar are niște probleme de sănătate și m-a

⁸² Corneliu Vadim Tudor (1949-2015), scriitor, publicist, om politic. În anii '70-'80 a lucrat la „Săptămâna”, publicație care promova ideologia național-comunistă într-un mod extrem de agresiv. După căderea regimului comunist a fost co-fondator al revistei „România Mare” și al Partidului România Mare (în 1991), de expresie extremistă, senator (1992-2008) și europarlamentar (2009-2014).

⁸³ Valeriu Stoica, avocat, profesor la Facultatea de Drept a Universității din București, om politic, președinte al PNL (2001-2002), ministru al Justiției (1996-2000).

⁸⁴ Adrian Năstase, jurist, profesor la Facultatea de Drept a Universității din București, om politic, membru al FSN/FDSN/PDSR/PSD, deputat (1992-2012), ministru de Externe (1990-1992), prim-ministru al României (2000-2004). A ieșit din politică în 2012, în urma unei condamnări pentru fapte de corupție.

rugat pe mine să transmit asta. Domnul Pleșu este un om pe care eu îl iubesc foarte mult și care a fost apropiat și el de Mihnea. Nu era greu de imaginat cum un om ca Pleșu se apropie de un om ca Mihnea.

Încep cu o invitație. În capătul Căii Victoriei, către numărul 150, șansa a făcut să avem o prelungire a expoziției pe care, ca IICCMER, am organizat-o⁸⁵ – și o salut pe Gabriela Adameșteanu, care a fost la întâlnirea din 5 decembrie, când am deschis expoziția –, dar am putut să o reluăm, grație lui Adrian Majuru⁸⁶, care ne-a oferit locul. Pe 22 [decembrie 2023] a trebuit să o închidem. Dar avem o codiță. Eu vă invit pe toți, cu cel mai mare drag, să vedeți această expoziție, dacă n-ați ajuns la ea, este la Casa Cesianu, colț cu Sevastopol.

Și eu aș avea foarte mult de spus despre Mihnea. Pe Mihnea eu l-am simțit ca maestrul meu și modelul meu în exil. Mi-e și ușor și greu, în același timp, să vorbesc despre Mihnea. Sunt 41 de ani de când l-am cunoscut pe Mihnea, din toamna lui '83, și el a avut eleganța să amintească această chestie într-o prefață pe care a făcut-o la o cărticică a mea⁸⁷. Mi-a zis: „L-am cunoscut pe Adrian în toamna lui '83”. Era interesat fiindcă a plecat la aceeași vârstă la care am plecat și eu, 22 de ani și jumătate. Zice: „Mă interesa natural unul care face aceeași facultate pe care am făcut-o și eu, istoria, și care a plecat la aceeași vârstă cu mine”.

Vlad Alexandrescu: Adrian, eu sugerez să continuăm, dacă sunteți toți de acord, pentru că domnul Dobrinu și echipa de la Iași au adus și ne oferă un pahar de vin. Aceste invitații pot fi făcute și în mod amical, continuând să evocăm figura lui Mihnea Berindei. Dacă sunteți de acord, putem să trecem alături.

Transcriere de Tiberiu Czink și Dorin Dobrinu

Editor: Dorin Dobrinu

⁸⁵ Expoziția *Mihnea Berindei, o figură marcantă a exilului democratic românesc (1977-1989)*, organizată de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc la Muzeul Municipiului București, a avut vernisajul la 5 decembrie 2023.

⁸⁶ Adrian Majuru, istoric, antropolog, manager al Muzeului Municipiului București (din 2014).

⁸⁷ Adrian Niculescu, *Din Exil/După Exil*, București, Editura Univers, 1998.

**Mihnea Berindei: A Fighter for Human Rights and Democracy
(Debate and book launch)**
(Abstract)

Keywords: Romanian anti-communist exile, anti-communist dissidents, freedom, human rights, democracy, post-communism, archives, memory.

Mihnea Berindei (1948-2016) was a highly respected historian with diverse scholarly interests, ranging from Turkish-Ottoman history to recent history. He was also a prominent figure of the Romanian exile in the late 1970s and 1980s, being totally committed to the struggle for protecting human rights. After the fall of totalitarian regimes, he became involved in rebuilding a democratic state and society in Romania, but also in the Republic of Moldova, Bulgaria, Albania, Kosovo, etc.

During his career, Mihnea Berindei built up an impressive archive relating to both his professional and civic concerns. This archive was donated, in 2013 and especially in 2017, to the Iași branch of the National Archives of Romania, where a special collection bearing the name of its creator was established. It should be noted that, in terms of size and content, this is undoubtedly one of the most valuable collections assembled by the activists involved in the dynamics of the Romanian democratic exile. Also, most of his library was transferred to the “A. D. Xenopol” Institute of History in Iași, where it was integrated into the library of this important research center, under the guise of a separate, individualized collection. Bringing these collections together and their transfer to Iași was made possible due to the involvement of Mihnea Berindei’s wife, Catherine Berindei, and his close friends Dorin Dobrinu and Armand Goșu, with the support of several individuals and certain private and public institutions and organizations. The archive was catalogued and processed according to rigorous professional standards, resulting in an excellent working guide, published as *Colecția Mihnea Berindei. Inventar arhivistic* [*The Mihnea Berindei Collection. Archival Inventory*], in a special Supplement (2022) to the journal “Archiva Moldaviae”. It was compiled by Cătălin Botoșineanu, with Mihai Chiper’s editorial assistance.

The event, organized by the Group for Social Dialogue, the Romanian Society for Historical Studies, the National Archives – Iași Branch, the “A. D. Xenopol” Institute of History in Iași, and the “Revista 22”, took place at the GSD headquarters on January 26, 2024. Gabriela Adameșteanu, Vlad Alexandrescu, Gabriel Andreescu, Cătălin Botoșineanu, Magda Cârneci, Mihai Chiper, Andrei Cornea, Dorin Dobrinu, Radu Filipescu, Armand Goșu, Nicolae Manolescu, Adrian Niculescu, Vasile Popovici, and Cristian Preda were among the speakers at the event.

Most of the speakers had known Mihnea Berindei personally, having worked together with him on various civic or professional projects between 1989 and 2016, while some of them were very close to him. From the memories shared by those who attended the event, a distinct and moving image of Mihnea Berindei’s human profile emerged, coupled with a portrait of an accomplished and polished professional endowed with a rather unique civic conscience, seldom to be found in the context of the troubled times he lived through. The data and recollections resulting from the debate and book launch are extremely useful for reconstructing Mihnea Berindei’s life trajectory. These include relevant details about his career as a historian, both as an Ottomanist and as a historian of the recent period. His initiatives and efforts to defend Romanian dissidents subject to communist repression, his wide-ranging connections within the cultural and academic circles, in the mass media, and in the political realm, both on the all-European level and in France, in particular, allowed him to be extremely effective in his actions aiming to promote democracy and human rights, both before and after 1989. These efforts greatly contributed to the cause of freedom and human rights in Romania, but also beyond his native country. Besides Mihnea Berindei’s concrete actions, which are probably still insufficiently known, what remains essential – as many speakers have pointed out – is the image of a kind, modest, and empathetic person, devoted to several causes promoting the common good, particularly to supporting freedom, human rights, and democracy.